

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Lauri Mäesepp, Kaimo Aljas

ETTEVÕTLUS ÄÄREMAAL: VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED SETOMAA NÄITEL

Magistritöö

Juhendaja: Kaasprofessor Eneli Kindsiko

Tartu 2025

Oleme koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Ääremaa ettevõtluse teoreetiline sissevaade.....	6
1.1. Ääremaastumise olemus ja ajalugu.....	6
1.2. Ettevõtluse võimalused ja väljakutsed ääremaal.....	12
2. Ääremaade ettevõtluskeskkonna analüüs Setomaa näitel.....	27
2.1. Uurimisprotsessi ja valimi kirjeldus	27
2.2. Setomaa ettevõtluse väljakutsed ja võimalused PEST raamistikus	28
2.3 Järeldused ja soovitused.....	43
Kokkuvõte.....	48
Viidatud allikad.....	50
LISAD.....	61
Lisa 1. Setomaale kohanduvate ettevõtlustoetuste tabel 2025.....	61
Lisa 2. Järelduste ja soovituste ülevaade	63
Summary	68

Sissejuhatus

Ääremaastumine on üks Euroopa regionaalarengu keskseid väljakutseid, mõjutades oluliselt maapiirkondade sotsiaalmajanduslikku dünaamikat. See protsess hõlmab rahvastiku, majandustegevuse ja avalike teenuste koondumist suurematesse keskustesse, jättes äärealad arengust kõrvale. Euroopa komisjoni (2021) andmetel seisab märkimisväärne osa Euroopa Liidu maapiirkondadest silmitsi rahvastiku vähenemise, elanikkonna vananemise ning töökohtade kadumisega, mis kõik seavad ohtu nende piirkondade jätkusuutlikkusele.

Eestis on regionaalarengu keskne probleem ruumiline polariseerumine, mille tulemusel koonduvad rahvastik, majandustegevus ja avalikud teenused eelkõige Tallinna ja Tartu ümbrusesse. Tallinna linnaregiooni arvestamata on alates 1995. aastast kõik ülejäänud maakonnad kogunud rahvastikukadu (Plüschke-Altöf et al., 2020). Lisaks rahvastiku kontsentreerumisele on samal perioodil kasvanud Harju- ja Tartumaa osakaal sisemajanduse koguproduktis, samas kui teiste maakondade panus on vähenenud, viidates majanduskasvu ning töökohtade koondumisele keskustesse (Eesti Pank, 2021). Kujunenud regionaalsed arengustrid on isetegenevad: elanike, kapitali ja teenuste koondumine keskustesse kasvatab nende tõmbekeskuste konkurentsieelist ning pärsib äärealade võimekust arenguks. Avaliku sektori investeeringud, mis on sageli seotud rahvaarvu või maksutuluga, kalduvad samuti eelistama juba kasvavaid piirkondi, mis võimendab keskuste ja perifeeria vahelist lõhet (Rahandusministeerium, 2020).

Setomaa on üks Eesti perifeersemaid piirkondi, mida iseloomustab madal asustustihedus, rahvastiku vananemine ja noorte väljaränne. Aastatel 2010-2022 on piirkonnas valitsenud järjepidev negatiivne iive ning tööealise elanikkonna vähenemine, millega paralleelselt on toimunud ka ettevõtluskeskkonna killustumine (Setomaa Vallavalitsus, 2023). Selline demograafiline dünaamika seab väljakutseid piirkonna majanduslikule ja kogukondlikule jätkusuutlikkusele.

Kuigi äärealade ettevõtluskeskkond on sageli ebasoodne, esineb siiski ka võimalusi. Tehnoloogiline areng on avanud uusi perspektiive digitaalsete teenuste, e-kaubanduse ja kaugtöö näol. Uuringud näitavad, et kohaliku ressursi- ja identiteedipõhine ettevõtlus võib olla tugev konkurentsieelis, eriti loodushoiu ja turismi valdkonnas (Xiang, 2025). Innovatiivsete lahenduste ja toetuskeemide kaudu on näiteks Saksamaa ja Austria äärealadel suudetud ettevõtlusaktiivsust kasvatada (Haas et al., 2016).

Käesoleva töö eesmärk on analüüsida, kuidas ääremaastumine kujundab ettevõtluskeskkonda Setomaa näitel, millised on selle protsessi mõjul kujunevad ettevõtluse

arengut takistavad ja toetavad tegurid ning analüüsi põhjal teha ettepanekuid ettevõtluskeskkonna parandamiseks. Eesmärgi täitmiseks on autorid püstitanud järgmised uurimisülesanded:

- Käsitleda ääremaastumise teoreetilist tausta, ajalugu ja mõju ettevõtluskeskkonnale;
- Rakendada PEST-analüüsi Setomaa näitel, tuvastades ettevõtluskeskkonda mõjutavad tegurid;
- Analüüsida kvalitatiivsete intervjuude põhjal ettevõtluse arengut takistavaid ja soodustavaid tegureid;
- Sõnastada ettepanekud, kuidas toetada ettevõtluskeskkonna arengut ääremaastumise tingimustes Setomaa piirkonnas.

Teoreetilise osa esimeses alapeatükis (1.1) antakse ülevaade ääremaastumise olemusest ja ajaloost. Teises alapeatükis (1.2) keskendutakse ettevõtluse võimalustele ja väljakutsetele ääremaal. Kirjanduse ülevaate jaoks koguti andmeid mitmetest andmebaasidest (Google Scholar, IEEE, Xplore, Research Gate jt.) kui ka kohalike ning rahvusvaheliste institutsioonide raportitest (Rahandusministeerium, Statistikaamet, OECD jt.). Empiirilise osa esimene alapeatükk (2.1) keskendub uurimismeetodite valikute selgitamisele. Magistritöös püstitatud eesmärgi ja uurimisülesannete täitmiseks viiakse läbi kvalitatiivne uuring. Töö käigus teostatakse poolstruktureeritud intervjuud kohaliku omavalitsuse (Setomaa valla) esindajate ja Setomaal tegutsevate ettevõtjatega. Teises alapeatükis (2.2) esitletakse intervjuude tulemusi, mis kaardistavad Setomaa ettevõtluskeskkonna väljakutsed ja võimalused. Lõpetuseks tuuakse välja olulisemad järeldused ja soovitused tulevikuks.

Lisaks Eestikesksele vaatele toetub töö rahvusvahelistele uuringutele, sh Soome Kainuu ja Saksamaa kogemustele, kus äärepiirkondade toetamine on olnud osa riiklikust arengustrateegiast (Cantner et al., 2019). Töö käigus analüüsitakse, kuidas on sarnastele väljakutsetele reageeritud mujal maailmas ning milliseid praktikaid võiks kohandada Eesti kontekstis.

Töö tulemusena sõnastatakse praktilised ettepanekud Setomaa ettevõtlusvõimekuse tugevdamiseks, piirkonna atraktiivsuse suurendamiseks ning majandustegevuse elavdamiseks viisil, mis ei sõltu otseselt keskustega seotud arengutrendidest. Läbimõeldud soovituste kaudu panustab töö regionaalse ebavõrdsuse vähendamisse ning jätkusuutliku ja piirkonnaspetsiifilise regionaalpoliitika kujundamisse Eestis.

Märksõnad: ääremaa, perifeeria, Setomaa, ettevõtluskeskkond, PEST

Teaduserialakood CERCS: S180 Majandus, ökonomeetrika, majandusteooria, majanduslikud süsteemid, majanduspoliitika

1. Ääremaa ettevõtluse teoreetiline sissevaade

1.1. Ääremaastumise olemus ja ajalugu

Ääremaa ja perifeeria on tihedalt seotud mõisted, mida enamasti kasutatakse geograafia, regionaalarengu ja sotsiaalteaduste kontekstis. Kuigi neid käsitletakse sageli sünonüümidenä, on nende tähendustes erinevuseid, mis on olulised teaduslikes aruteludes. Eesti kirjanduses defineeritakse ääremaad eelkõige geograafilise kauguse ja sotsiaal-majandusliku mahajäämuse kaudu keskustest. Ääremaadele on iseloomulik rahvastiku vähenemine, madal majandusaktiivsus ja piiratud ligipääs avalikele teenustele (Eesti Koostöö Kogu, 2021). Eesti inimarengu aruande kohaselt on ääremaastumise riskiga piirkonnad, kus elanikkonna kahanemise tempo on kiirem kui riigi keskmine (Eesti Koostöö Kogu, 2021). Raagmaa (2015) käsitleb ääremaastumist kui mitmetasandilist protsessi, kus piirkondade perifeersus kujuneb mitte ainult geograafilise kauguse, vaid ka institutsionaalse, poliitilise ja majandusliku sõltuvuse kaudu keskustest. Sellised piirkonnad võivad jääda arengust kõrvale isegi siis, kui nad ei asu otseselt suurlinnadest väga kaugel.

Ääremaa mõiste ei piirdu ainult Eesti kontekstiga. Euroopa Liidu regionaalarengu poliitikates kasutatakse ääremaade määratlemisel mitmeid kriteeriume, sealhulgas majandustegevuse kontsentratsiooni, ligipääsu transpordile ja avalikele teenustele ning piirkondlikku tööturu aktiivsust (Euroopa Parlament, 2023).

Perifeeria on laiem kontseptsioon, mis hõlmab lisaks geograafilisele kaugusele ka majanduslikku ja poliitilist sõltuvust keskustest. Perifeeria mõistet kasutatakse sageli seoses keskuse-perifeeria teooriaga, mille kohaselt koondub majanduslik ja poliitiline võim keskustesse, jättes perifeersed piirkonnad sõltuvusse keskustest (Friedmann, 1966).

Maailmamajanduse kontekstis on perifeeriat määratletud ka maailmasüsteemi teooria raames. Wallerstein (1974) jaotas maailma majandussüsteemi kolmeks:

1. Keskused (tuumad) - arenenud riigid või piirkonnad, mis juhivad globaalset majandust, omades tugevat infrastruktuuri, kõrget tehnoloogilist taset ja stabiilseid poliitilisi süsteeme;

NÄITEL

2. Poolperifeeria - riigid või piirkonnad, mis jäävad keskuse ja perifeeria vahelisse tsooni, omades mõningaid arenenud majanduse tunnuseid, kuid jäädes siiski sõltuvaks keskuse tehnoloogiast ja kapitalist;

3. Perifeeria - vähem arenenud riigid või piirkonnad, mis sõltuvad keskuse tarbimisest ja tehnoloogiast, pakkudes tooraineid ja odavat tööjõudu ning olles sageli majanduslikult haavatavad.

Tabel 1

Ääremaa ja perifeeria võrdlus

Kriteerium	Ääremaa	Perifeeria
Geograafiline aspekt	Põhineb kaugusel keskustest	Hõlmab lisaks kaugusele ka majanduslikku ja poliitilist sõltuvust
Sotsiaal-majanduslik aspekt	Madal elanikkond, vähene majandustegevus, kehv infrastruktuur	Madalam majanduslik mõju, sõltuvus keskustest, vähem investeeringuid
Dünaamilisus	Sageli staatiline mõiste, seotud geograafiliste eraldatusega	Võib muutuda perifeersemaks või areneda keskuse suunas
Näited	Kaugemad maapiirkonnad Eestis (nt Setomaa, Kihnu)	Ida-Euroopa võrreldes Lääne-Euroopaga, Ladina-Ameerika võrreldes USA-ga
Seotus teooriatega	Regionaalarengu teooriad, ääremaastumise teooria	Keskuse-perifeeria mudel, maailmasüsteemi teooria

Allikas: Koostatud ja kohandatud järgmiste allikate põhjal: Copus (2001), Lang (2015).

Oluline on märkida, et Wallersteini teooria rõhutab süsteemi dünaamilisust - riigid võivad aja jooksul liikuda ühest tsoonist teise, sõltuvalt nende majanduslikust arengust ja poliitilistest muutustest (Wallerstein, 2004). Näiteks Lõuna-Koread ja Taiwani võib pidada

endisteks perifeeriariikideks, mis on suutnud industrialiseerimise ja majanduspoliitika muutuste kaudu tõusta poolperifeeriasse ning isegi keskuse tasandile (Arrighi, 1990). Teoreetilises kirjanduses seostatakse mõistet "ääremaa" eelkõige regionaalarengu uurimissuundadega, samas kui "perifeeria" kuulub keskuse-perifeeria ja maailmasüsteemi teooria käsitluse.

Ääremaastumine kui sotsiaal-majanduslik nähtus on eksisteerinud läbi ajaloo, kuid see muutus eriti märgatavaks tööstusrevolutsiooni ajal 18. ja 19. sajandil, mis tõi kaasa kiire linnastumise ja tööstuse koondumise keskustesse (Bairoch & Goertz, 1986). Kuivõrd majanduslik areng kiirenes nendes keskustes, jäid paljud maapiirkonnad ja väiksemad linnad arengust kõrvale, muutudes ääremaadeks. Euroopa linnastumise pikaajalist arengut on seostatud ka sotsiaalse kihistumise ja regionaalse lõhestumisega, mis ulatus tööstusajastust kaugele edasi (Hohenberg & Lees, 1995). Eriti silmatorkav oli see tööstuslinnades nagu London või Manchester, mis muutusid majanduse keskpunktideks, samas kui paljud maapiirkonnad hakkasid tühjenema (Castells, 1996).

20. sajandi teisel poolel ja 21. sajandi alguses tõi globaliseerumine kaasa uued ääremaastumise vormid. Kuigi globaliseerumine on võimaldanud teatud piirkondadel kiiret majanduskasvu, on see samal ajal süvendanud lõhet arenenud keskuste ja mahajäänud ääremaade vahel. Rahvusvaheline tööjaotus on süvendanud perifeeria ja keskuste erinevusi, kuna suur osa tootmisest on viidud odava tööjõuga riikidesse, samas kui arenenud riikide äärealad on kannatanud deindustrialiseerumise tõttu (Harvey, 2005). Lisaks tutvustab Harvey (2005) mõistet "akumulatsioon läbi võõrandamise" (*accumulation by dispossession*), millega ta kirjeldab, kuidas neoliberaalsed poliitikad viivad avalike varade ja teenuste erastamiseni, kasumi maksimeerimisele ja sotsiaalsete tagatiste vähenemisele, mis omakorda süvendab perifeeristumist ja sotsiaalset ebavõrdsust.

Tänapäeva maailmas on ääremaastumise protsessid seotud sügavamate majanduslike ja demograafiliste muutustega. Ülemaailmne linnastumine on kiirenenud; 2018. aastal elas 55% maailma elanikkonnast linnades ning prognooside kohaselt kasvab see osakaal 2050. aastaks 68%-ni (United Nations, 2019). See tähendab, et maapiirkonnad ja väiksemad linnad on kaotanud oma varasema demograafilise ja majandusliku kaalu. Ääremaastumise ilmingud varieeruvad piirkonniti - arenenud riikides toob see sageli kaasa väiksemate tööstuslinnade hääbumise ja teenuste kadumise, samas kui arenguriikides on linnastumine tihti kiire ja kontrollimatu, viies massilise rahvastiku koondumiseni megalinnadesse ning jättes ulatuslikud maa-alad hõredalt asustatuks ja infrastruktuurita (Angel, 2023).

NÄITEL

Tabel 2

Keskuste ja ääremaade võrdlus

Kriteerium	Keskus	Ääremaa
Majandustegevus	Kõrge tootlikkus, mitmekesine sektoristruktuur	Piiratud ressursid, sõltuvus ühest tegevusalast või madal tootlikkus
Tööhõive ja haridus	Kõrgem haridustase, ligipääs kvalifitseeritud tööjõule	Madalam haridustase, töökohtade puudus, spetsialistide väljavool
Teenused ja infrastruktuur	Hästi arenenud ühistransport ja digitaristu	Kehv ligipääs teenustele ja digitaalsele infrastruktuurile
Rahvastiku dünaamika	Rahvaarv stabiilne või kasvav	Elanikkonna vähenemine ja vananemine
Poliitiline tähelepanu	Reformide ja investeeringute fookuses	Regionaalpoliitiliselt alaesindatud, vähene mõju
Globaliseerumise mõju	Võitjad - kasu võrgustumisest ja kapitali liikumisest	Kaotajad - töökohtade kadu, tootmise lahkumine, perifeeristumine

Allikas: Koostatud ja kohandatud järgmiste allikate põhjal: Plüschke-Altöf et al. (2020), Parmaksiz et al. (2024), Lang (2015), Bairoch & Goertz (1986), Harvey (2005)

Euroopas on ääremaastumise protsessid eriti märgatavad Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, kus tööstuse restruktureerimine ja töökohtade koondumine pealinnadesse on viinud paljud väikelinnad ja maapiirkonnad majanduslikku allakäiku. Näiteks Poolas ja Ungaris on mitmed endised tööstuspiirkonnad kaotanud märkimisväärse osa elanikkonnast, samal ajal kui pealinnad on jõudsalt kasvanud, süvendades regionaalseid erinevusi ja ääremaastumist (Copus et al., 2020).

Põhja-Ameerikas on ääremaastumine tihedalt seotud nn „Roostevöö“ (Rust Belt) linnade allakäiguga. Roostevöö tähistab Ameerika Ühendriikide endisi tööstuspiirkondi, kus

NÄITEL

20. sajandi teisel poolel toimunud deindustrialiseerimine tõi kaasa ulatusliku töökohtade kadumise, investeeringute taandumise ja rahvastiku vähenemise (High, 2003; Sugrue, 1996). Piirkonda iseloomustavad mahajäetud tehased, sotsiaalsete probleemide kuhjumine ning pikaajaline majanduslik stagnatsioon. Näiteks linnad nagu Detroit, Cleveland ja Pittsburgh on kaotanud viimase nelja aastakümne jooksul üle 40% oma elanikkonnast, peegeldades majanduse ümberstruktureerimise mõju linnaruumi ja kogukondade elujõulisusele (Hartley, 2013). Sarnane arengutrend on ilmnenud ka Kanadas, kus Quebeci ja Ontario provintssides on väiksemad linnad kogenud rahvastiku vähenemist ning teenuste kadumist seoses tööstuse langusega (Donald & Hall, 2022).

Arenguriikides, eriti Aafrikas ja Lõuna-Ameerikas, on ääremaastumine seotud regionaalse ebavõrdsuse süvenemisega. Linnastumine on neis piirkondades äärmiselt kiire ning väiksemad maapiirkonnad ja asulad jäävad sellest protsessist kõrvale, mis süvendab vaesust ja piirab kohalike kogukondade majanduslikke võimalusi (World Bank, 2021). World Bank (2021) rõhutab, et just ebavõrdne areng urbaniseerunud ja maapiirkondade vahel piirab paljude kogukondade pikaajalist majanduslikku potentsiaali ning nõuab sihitud poliitikameetmeid.

Eestis on ääremaastumine olnud tihedalt seotud majanduslike, poliitiliste ja demograafiliste muutustega. Nõukogude perioodil suunati industrialiseerimine peamiselt suurematesse linnadesse, nagu Tallinn, Tartu ja Narva, mis kujunesid tööstuskeskusteks. Samal ajal toimus maapiirkondades ulatuslik kollektiviseerimine, mis vähendas iseseisva talupidamise tähtsust ning muutis paljud külad sõltuvaks suurtest kolhoosidest ja sovhoosidest. See tekitas struktuurseid erinevusi linnade ja maapiirkondade vahel, millest paljud mõjud kestavad siiani (Tammaru, 2001).

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist 1991. aastal toimus Eestis kiire majandusstruktuuri ümberkujundamine. Paljud senised tööstusharud suleti või kaotasid konkurentsivõime, mille tulemusel vähenes märgatavalt töökohtade arv maapiirkondades ja väiksemates linnades. Samal ajal kaotas maaelu senise majandusliku atraktiivsuse, mis kiirendas sisserännet suurematesse linnadesse ning väljarännet välisriikidesse. Need protsessid põhjustasid mitmete piirkondade rahvastiku vähenemist ja sotsiaalmajanduslikku taandumist (Statistikaamet, 2015).

Eestis on süvenenud rahvastiku kontsentratsioon suuremates keskustes - eriti Tallinnas ja Tartus - samas kui maapiirkonnad on kiiresti elanikkonda kaotanud. Statistikaameti andmetel elas Harjumaal 2000. aastal 38% ja 2021. aastal 46% Eesti elanikest

NÄITEL

(Statistikaamet, 2021). Samast raportist (2021) nähtub, et Tartumaa rahvastik on kasvanud samal perioodil 1% võrra 12%-ni, kuid kõigi teiste maakondade rahvaarv on nii absoluutselt kui suhtarvuna kogu elanikkonnast vähenenud.

Kõige suurema ääremaastumise surve all on Eestis Kagu-Eesti, Ida-Virumaa ning mitmed Lääne- ja Kesk-Eesti väiksemad omavalitsused. Raagmaa (2023) toob esile, et Ida-Virumaa on viimase 30 aasta jooksul kaotanud märkimisväärse osa elanikkonnast, sealhulgas suure hulga noori ja tööealisi inimesi. See on vähendanud piirkonna tööjõupotentsiaali ja nõrgestanud kohaliku majanduse ning avalike teenuste toimimise võimekust.

Kagu-Eestis on olukorda süvendanud piirialade eraldatus ja piiratud transpordiühendused. Võrreldes Eesti keskmisega on Võru ja Põlva maakondade rahvastikutihedus oluliselt madalam ning sealsete omavalitsuste võime pakkuda kvaliteetseid avalikke teenuseid on raskendatud (Plüschke-Altöft, 2020).

Tabel 3

Eesti regionaalne polariseerumine 1995-2023

Maakond	Rahvaarvu muutus (%)	SKP osamaht 1995 (%)	SKP osamaht 2023 (%)
Harjumaa	15.0	54.1	61.7
Tartumaa	6.0	9.9	11.6
Ida-Virumaa	-33.0	10.4	6.8
Pärnumaa	-7.0	5.2	4.3
Lääne-Virumaa	-16.0	3.7	2.9
Viljandimaa	-26.0	2.7	2.3
Saaremaa	-17.0	1.9	1.4
Võrumaa	-20.0	1.6	1.5
Raplamaa	-12.0	1.8	1.4
Järvamaa	-27.0	2.0	1.5
Valgamaa	-27.0	1.5	1.1
Jõgevamaa	-32.0	1.5	1.2
Läänemaa	-32.0	1.6	0.9
Põlvamaa	-31.0	1.5	0.9
Hiiumaa	-24.0	0.7	0.4

Allikas: Statistikaamet (2021, 2025)

Haldusreformiga püüti 2017. aastal vähendada ääremaastumise mõju, ühendades väiksemad omavalitsused suuremateks üksusteks, kuid reformi tulemused on vastuolulised. Kuigi teatud piirkondades on kohalik haldussuutlikkus paranenud, on see siiski vähendanud

kohaliku tasandi poliitilist esindatust ning kohati veelgi süvendanud äärealade väljakutseid (Eesti Koostöö Kogu, 2021).

1.2. Ettevõtluse võimalused ja väljakutsed ääremaal

Ettevõtluskeskkond on ettevõtlustegevust mõjutavate tegurite kogum, mis jagunevad sisemisteks ja välimisteks komponentideks (Nsofor, 2008). Sisemised tegurid hõlmavad ettevõtte juhtimist, töötajaid, organisatsioonikultuuri ja sisemisi protsesse. Välimised tegurid jagunevad omakorda mikrokeskkonnaks ja makrokeskkonnaks. Mikrokeskkond hõlmab otseselt ettevõttega seotud osapooli, nagu tarnijad, kliendid, konkurendid ja partnerid (Kinange & Patil, 2020). Makrokeskkond hõlmab laiemat ühiskondlikku konteksti, sealhulgas majanduslikke, poliitilisi, sotsiaalseid ja tehnoloogilisi aspekte (Nsofor, 2008).

Ettevõtluskeskkond äärealadel erineb märgatavalt linnalistest piirkondadest nii institutsionaalse, sotsiaalmajandusliku kui ka territoriaalse dimensiooni poolest. Äärepiirkondade ettevõtlust mõjutavad mitmetasandilised tegurid, mida saab analüüsida regionaalarengu ja perifeeria teooriate kaudu.

Ettevõtluse kontekstis defineeritakse äärepiirkonnad sageli kui madala asustustihedusega, sotsiaalselt ja majanduslikult haavatavad piirkonnad, mis on ruumiliselt või süsteemselt keskustest eraldatud (Copus, 2001). Just kaugemad regioonid kannatavad suurema majandusliku haavatavuse all – neil on madalam SKP per capita, väiksem tootlikkus ja tööhõive ning kõrgem vanemaealiste sõltuvusmäär (OECD, 2020). Ääremaade ettevõtted pakuvad töökohti, mis on sageli ainsad võimalused kohalikele elanikele ning paljudes piirkondades on väikeettevõtlus ja perefirmitas peamine tööhõive allikas. Antud piirkonna ettevõtted seisavad silmitsi nn perifeerse löksu olukorraga, kus negatiivsed arengutsüklid – näiteks tööjõu väljavool, investeeringute puudus ja avalike teenuste vähenemine – taastoodavad iseenda mõjusid (Plüschke-Altöf et al., 2020).

Tabel 4

Keskuste ja ääremaade ettevõtluskeskkonna võrdlus

Aspekt	Keskus	Ääremaa
Asustustihedus ja geograafiline ligipääs	Tihe asustus, hea ühenduvus ja ligipääs turgudele	Madal asustustihedus, sageli kehv transpordiühendus
Tööjõu kättesaadavus	Tööjõuturul mitmekesisus ja spetsialistide kättesaadavus	Vananenud elanikkond, noorte väljaränne
Kapitali ja investeeringute ligipääs	Investeeringud ja kapital kergemini kättesaadavad	Piiratud ligipääs investeeringutele ja kapitalile
Sotsiaalne kapital ja kogukonna roll	Sotsiaalne kapital killustunud, formaalsemad võrgustikud	Kogukondlik sidusus, tihedad sotsiaalsed võrgustikud
Ettevõtluse tüüp ja roll	Mitmekesised ettevõtted, sektoriline spetsialiseerumine	Peamiselt mikro- ja pereettevõtted
Majanduslik haavatavus	Majanduslikult stabiilsem ja mitmekesisem	Kõrgem risk ja majanduskriiside haavatavus
Innovatsioon ja arenguvõimalused	Skaleeritavad innovatsioonimudelid, teadus- ja arendustegevus	Nišipõhine tootmine, identiteedipõhine ettevõtlus
Toetusmeetmete mõju	Riiklike ja rahvusvaheliste toetusprogrammide parem kättesaadavus	LEADER-programmid ja kohalikud arengufondid olulised
Digitaliseerimise potentsiaal	Digitaalne infrastruktuur arenenud ja pidevalt täienev	Digitaliseerimine aitab vähendada isolatsiooni

Allikas: Koostatud ja kohandatud järgmiste allikate põhjal: Plüschke-Altöf et al. (2020), Copus (2001), Cucculelli et al. (2023), Bryden & Munro (2000), OECD (2020), Stathopoulou et al. (2004), Bosworth & Atterton (2012), Malecki (2003)

Ettevõtlustegevuse jätkusuutlikkust äärealadel mõjutavad kolm peamist aspekti:

1. Funktsionaalne perifeersus: Transpordiühenduste ja teenuste puudulikkus piirab äärealade elanike ligipääsu olulistele teenustele ja turgudele. Näiteks on leitud, et sotsiaalsed ettevõtted mängivad olulist rolli maapiirkondade transporditeenuste korraldamisel, parandades ligipääsu ja vähendades isolatsiooni (O'Shaughnessy et al., 2011).
2. Sotsiaalne perifeersus: Elanikkonna vananemine ja sotsiaalse kapitali vähenemine mõjutavad ettevõtlusaktiivsust äärealadel. Uuringud näitavad, et vananev elanikkond võib piirata ettevõtluspotentsiaali ning sotsiaalse kapitali olemasolu on oluline ettevõtluse edendamisel maapiirkondades (Cucculelli et al., 2023).
3. Majanduslik perifeersus: Madal kapitali- ja tööjõu kontsentratsioon raskendab ettevõtluse arengut äärealadel. Majanduslikud piirangud, nagu piiratud juurdepääs finantsressurssidele ja kvalifitseeritud tööjõule, takistavad ettevõtluse kasvu maapiirkondades (Bryden & Munro, 2000).

Hoolimata struktuursetest piirangutest pakub ääremaa ettevõtluskeskkond ka mitmeid arengu- ja uuendusvõimalusi. Kohalik identiteet, loodusressursside mitmekesisus ning madalam konkurentsintensiivsus võimaldavad arendada nišipõhist tootmist ja kogukondlikku ettevõtlust (Stathopoulou et al., 2004). Regionaalpoliitilised toetusmeetmed, nagu LEADER-programmid ja kohalikud arengufondid, on suurendanud väikeettevõtete elujõulisust ja suutlikkust rakendada innovatsiooni (Bosworth & Atterton, 2012). Lisaks loob digitaliseerimine uusi võimalusi tootmise, teenuste ja turunduse hajutamiseks, aidates vähendada ääremaa ettevõtete logistilist ja institutsionaalset kaugust turgudest (Malecki, 2003). Ehkki äärepiirkondade ettevõtjad peavad sageli tegutsema piiratud kapitaliga ja väiksemal tööjõuturul, suudavad nad paindliku juhtimise, sotsiaalse sidususe ja mitme tegevusala kombineerimise kaudu luua kestlikke ärimudeleid. Seetõttu ei tohiks ääremaade ettevõtluskeskkonda käsitleda üksnes probleemsete perifeeridena, vaid kui mitmekesiste võimalustega piirkondi, kus sobiva poliitikaraamistiku ja toetuste kaudu on võimalik kujundada elujõulisi ja uuendusvõimelisi ettevõtlusökosüsteeme (Pato & Teixeira, 2016).

Ettevõtluskeskkonna mõistmiseks ning selle tugevuste ja nõrkuste hindamiseks on otstarbekas rakendada struktureeritud analüüsimeetodeid, millest üks levinumaid on PEST analüüs. See lähenemine võimaldab hinnata ääremaade ettevõtluskeskkonda nelja võtmeteguri kaudu: poliitilised tegurid, majanduslikud tegurid, sotsiaalsed tegurid ja tehnoloogilised tegurid. Seeläbi aitab PEST analüüs kaardistada piirkonna arenguvõimalusi

ning tuvastada peamised riskid ja takistused, mis mõjutavad ettevõtluse kasvu ja jätkusuutlikkust.

Linnade majanduslik tähtsus ning sellest tulenev fookus **poliitikas** on süvendanud lõhesid linnade ja ääremaade vahel. Kõrgema SKP-ga linnad koondavad maksutulu tootvaid ja hääli andvaid elanikke, mis suunab valitsust prioritseerima investeeringuid linnadesse. Ääremaade kontekstis on avaliku sektori madalamatel investeeringutel oluline mõju infrastruktuurile, avalikele hüvedele ning teenustele (Statistikaamet, 2015).

Fiskaalpoliitilised otsused mõjutavad avalike investeeringute ja sotsiaalteenuste jaotust. Kui riik suunab eelarvelisi vahendeid peamiselt suurematesse keskustesse või keskendub eelarvepuudujääkide vähendamisele, võivad ääremaa piirkonnad jääda vajalike investeeringuteta. Uuringud näitavad, et piiratud avalikud investeeringud infrastruktuuri, haridusse ja tervishoidu vähendavad ettevõtlusaktiivsust ning takistavad majanduskasvu äärealadel (Skerratt, 2010; Warner, 2011). Sellistes tingimustes muutuvad ääremaa piirkonnad vähem atraktiivseks nii uutele ettevõtetele kui erainvesteeringutele, mis omakorda süvendab regionaalseid majanduslikke ebavõrdsusi.

Maksupoliitika ja riiklikud toetused mängivad olulist rolli ääremaa ettevõtete elujõulisuses. Fiskaalpoliitilised reformid võivad muuta maksusoodustusi või vähendada toetusi, mis on suunatud ääremaa ettevõtete toetamiseks. Kui need soodustused vähenevad või jagunevad ebaproportsionaalselt, satuvad ääremaa ettevõtted kõrgema maksukoormuse alla, mis mõjutab nende kasumlikkust ja investeerimisvõimekust (Riigikogu, 2016). Samuti on tõestatud, et maksusoodustuste vähendamine piirab ettevõtlustegevust ja uute investeeringute vooge äärealadele (Eesti Teadusagentuur, 2021).

Riiklikud eelarvekärped võivad oluliselt mõjutada avalike teenuste kättesaadavust, eriti ääremaa piirkondades, kus infrastruktuur on juba piiratud. Warner (2011) on välja toonud, et kui riik vähendab avalike teenuste rahastamist, mõjutab see otseselt piirkondade investeerimisatraktiivsust. Ettevõtted vajavad kvaliteetseid teenuseid ja taristut, et tegutseda efektiivselt ja olla konkurentsivõimelised, samas investeeringute vähenemine võib kaasa tuua ettevõtete lahkumise äärealadelt.

Tarbimismaksude tõusud suurendavad tarbijate hinnatundlikkust eelkõige madalama elatustasemega elanikkonna hulgas, kuna suurem osa nende palgast kulub esmatarbekaupadele (Alavuotunki et al., 2019). Täiendavad maksud mõjutavad eriti tugevalt ääremaa elanikkonda, kus keskmine palgatase on keskustest madalam. Madalam ostujõud ja

nõrgenenud tarbimine võivad omakorda viia ettevõtete müügimahtude vähenemiseni (Kean et al., 1998).

Eesti Vabariigis on üks peamisi kohaliku omavalitsuse autonoomseid tuluallikaid füüsilise isiku tulumaks, mille suurus sõltub otseselt elanikkonna arvust ja nende sissetulekust. Lisaks põhineb kohaliku omavalitsuse sissetulek ka varamaksudel, nagu kinnisvara-, auto-, jalgratta-, maamaks ja pärandimaks (Riigikogu, 2016). Regulaarsete tulude kõrval saavad madalama tulubaasiga omavalitsused rahastust ka riigieelarvest kolmes vormis toetuste kaudu: tasandusfond, mille eesmärk on valdade ja linnade eelarveliste võimaluste ühtlustamine; toetusfond, mis koosneb erinevatest valdkondlikest toetusliikidest; juhtumipõhine toetus, mis on mõeldud konkreetsete tegevuste või investeeringute toetamiseks (Riigiteataja, 2022).

Riigieelarveliste toetuste eesmärk on katta valdkondi nagu haridus, sotsiaalhoolekanne ja infrastruktuur. Samas näitavad uuringud, et alarahastatud omavalitsused seisavad sageli silmitsi raskustega pakkuda kvaliteetseid avalikke teenuseid. Need raskused muudavad omakorda piirkonna investoritele vähem atraktiivseks (Skerratt, 2010; Warner, 2011).

Transparency International avaldas 2024. aasta korrupsioonitaju indeksi (CPI) 11. veebruaril 2025. Selles raportis sai Eesti 76 punkti, mis asetab riigi 180 riigi seas 12. kohale. See näitab, et Eesti korrupsioonitase on jätkuvalt madal (Transparency International, 2024).

Eesti õigussüsteem rakendab mitmeid korrupsioonivastaseid meetmeid, kuid kohalike omavalitsuste tasandil võib väiksemate ressursside tõttu esineda probleeme nende meetmete rakendamisel. Riigikontrolli varasemad auditid on viidanud vajadusele suurendada järelevalvet ja läbipaistvust kohalikes omavalitsustes, sealhulgas ääremaa piirkondades nagu Setomaa (Riigikontroll, n.d.).

Vene-Ukraina sõda mõjutab Setomaa kui Ida- ja Kagu-Eesti ääremaa julgeolekut ning investorite kindlust investeerida antud piirkonda. Sõjakoldele ning agressorriigi Venemaa ideoloogiliste vastaste piiri lähedal paiknevatele aladele kehtib nn „läheduse karistus“ (*proximity penalty*), mis kujundab investorite riskihinnanguid, mõjutades otseselt kapitali jaotumist ja turukäitumist (Federle et al., 2024).

„Läheduse karistus“ väljendub Ukraina sõja kogemuse põhjal järgmiselt: iga 1000 km kauguse suurenemine Ukrainast tõi kaasa umbes 1,1 protsendipunkti võrra suurema aktsiaturu tootluse, viidates sellele, et välisinvestorid eelistavad turvalisemaid piirkondi ning ääremaad investeeringuobjektidena on vähem atraktiivsed (Federle et al., 2024). Lisaks

eksisteerib Balti riikides otsene sõjalise konflikti risk, mis on rahvusvaheliste investorite jaoks oluline kaalutlus ning muudab pika tasuvusajaga investeerimisprojektid riskantseks (Riigikantselei, 2023).

Setomaa piirneb Venemaaga, mistõttu on piiriülene keskkonnajuhtimine ja koostöö keskkonnakaitses olnud varasemalt võtmetähtsusega. Enne 2022. aastat oli Euroopa Liidu ja Venemaa koostöös rakendatav Põhjamõõtme Keskkonnapartnerlus (*Northern Dimension Environmental Partnership*) üks olulisemaid mehhanisme, mis aitas leevendada piiriüleseid keskkonnaprobleeme (Gaudiosi, 2019).

Logistika ja kaubandussidemed Venemaa ja Ukrainaga on tugevalt häiritud, mis mõjutab oluliselt piiriäärsete ettevõtete tootlikkust. Näiteks on Läti Latgale piirkonnas, mis piirneb idas Venemaa ja lõunas Valgevenega, piiriülene koostöö ja tööjõu vaba liikumine sõja tõttu märgatavalt takistatud, vähendades ettevõtlusaktiivsust ja majanduslikku arengut (Andžāns et al., 2023). Setomaa ettevõtted, mis sõltuvad piirialade tööjõust, võivad kannatada rangete migratsioonireeglite ja piirikontrolli tõttu (Politsei- ja Piirivalveamet, n.d.).

Ääremaade ettevõtluse toetamine on strateegiliselt oluline nii Euroopa Liidu kui Eesti jaoks, sest see aitab suurendada piirkondade sotsiaalset ja majanduslikku elujõulisust (Lange et al., 2013). Euroopa Liidu raamprogrammide ja rahastamisvahendite kaudu (Riigi Tugiteenuste Keskus, n.d.) ning Eesti valitsuse meetmete kaudu toetatakse ääremaade arengut, mille eesmärk on tugevdada sotsiaalset ühtsust, vähendada piirkondlike majanduslike ebavõrdsusi ning vältida elanikkonna vähenemist. Euroopa Liidu maaelu arengu poliitika seab esikohale majandustegevuse ja ettevõtluse arendamise äärealadel ja maapiirkondades. Väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted (VKE-d) mängivad selles kontekstis võtmerolli, kuna nad loovad kohalikke töökohti ja aitavad kaasa jätkusuutlikule majanduskasvule (Tomson, 2014).

Sotsiaalse ebavõrdsuse analüüsi põhjal on Euroopa Liit mõistnud, et tugeva ettevõtluskeskkonna loomine vähendab sotsiaalset ebavõrdsust ning parandab teenuste kättesaadavust – sealhulgas hariduse, tervishoiu ja infrastruktuuri valdkonnas (Vandenbroucke & Rinaldi, 2015). Selline lähenemine muudab ääremaa atraktiivsemaks nii kohalikele elanikele kui ka turistidele ning muudab piirkonna ettevõtluse toetamise strateegiliseks investeeringuks, mis toetab piirkonna kestlikku tulevikku.

Regionaaltoetused võivad positiivselt mõjutada maapiirkondade ettevõtlust ja arengut, eriti tehnilise tõhususe, innovatsiooni ning tööhõive edendamise kaudu. Toetused on mõeldud

eesmärgiga elavdada maaelu, soodustada investeringuid ning tugevdada kohalikke ettevõtteid ja töökohtade loomist.

Hispaania Astuuria piirkonna uuringus leiti, et maaelu arengu toetused parandasid metsatööstuse tehnilist tõhusust ning toetasid agritööstuse tehnoloogilist arengut, mis aitas kaasa ressursikasutuse optimeerimisele ja innovatsiooni edendamisele (Pérez-Méndez et al., 2019). Samuti näitasid Soome Maaelu Arenguprogrammi (2007–2013) analüüsid, et toetused suurendasid maapiirkondade ettevõtete tööhõivet ja aitasid kaasa maaelu jätkusuutlikkusele (Lehtonen, 2023). Saksamaa regioonide uuringud on andnud tunnistust, et innovatsioonitoetused soodustavad pikaajalist majandusarengut, toetades tehnoloogilist arengut ning luues võimalusi kõrge kvalifikatsiooniga töötajatele (Cantner et al., 2019). Lisaks näitas Austrias tehtud analüüs, et Euroopa maaelu arengu programmi raames antud toetused suurendasid ettevõtete konkurentsivõimet ja kasumlikkust, kus kaks kolmandikku toetust saanud ettevõtetest tunnistasid, et ilma avaliku toetuseta ei oleks nad oma investeringuid teinud (Meixner et al., 2020). Need näited rõhutavad regionaaltoetuste potentsiaali kohaliku ettevõtluse ja majandusarengu edendamisel.

Kuid toetuste mõju ei ole ühtlane ning nende efektiivsus sõltub suuresti piirkondlikest tingimustest. Dupont ja Martini (2006) analüüs näitab, et EL-riikides võivad regionaaltoetused mõnikord moonutada kohalikku konkurentsi, soodustades toetust saanud ettevõtteid, kuid toetust mittesaavate ettevõtete arvelt. Sellised olukorrad võivad tekitada ebavõrdsuse süvenemist, kuna toetused ei suuda alati ühtlaselt tasakaalustada piirkondlikke arenguvõimalusi.

Kuigi regionaaltoetused omavad valdavalt positiivseid mõjusid ettevõtlusele, ei ole nende kasutus toonud väga tugevaid efekte regionaalsete ebavõrdsuste vähendamisel või ääremaastumise takistamisel. Eesti inimarengu raport on näidanud, et isegi kui toetused aitavad luua uusi ettevõtteid ja töökohti, on nende mõju ebavõrdne ning mõnikord ei vähenda need piirkondadevahelist konkurentsivõime erinevusi märkimisväärselt (Inimareng, 2020).

Olulist rolli mängib regionaalse taristuarenduse poliitika. Chen & Vickerman (2017) rõhutavad, et äärepiirkondade puhul tuleb lisaks liiklusvoogudele arvestada ka taristu mõju sotsiaalsele ja majanduslikule sidususele - aspektid, mis äärealadel on olulised nii kultuuri säilimise kui ka elanikkonna püsimise seisukohast.

Transpordiühenduste olulisust **majanduslikust aspektist** rõhutavad mitmed rahvusvahelised uuringud, mis kinnitavad, et äärealad on infrastruktuuri arengu suhtes keskustest tundlikumad. Näiteks Hiinas läbiviidud analüüs näitas, et uued maantee- ja

raudteeühendused andsid suurima ettevõtlusaktiivsuse tõuke just kaugemates piirkondades (Chanieabate et al., 2023).

Ka teenuste ligipääs on sageli äärealadel piiratud. Ortega-Reigi jt (2023) kontseptsioon "sisemisest perifeeriast" kirjeldab olukorda, kus kaugus suurematest keskustest, spetsialistide nappus ning teenuste vähene kättesaadavus takistavad piirkonna arengut. Kui kohalikke transpordi- või logistikateenuseid ei arendata, ei saa ettevõtteid täita klientide ootusi kiiruse ja usaldusväarsuse osas - see omakorda kahandab piirkonna konkurentsivõimet.

Ääremaad seisavad silmitsi tõsiste tööjõuprobleemidega, mis mõjutavad otseselt ettevõtluskeskkonna elujõulisust. Tööealise elanikkonna vähenemine, madal haridustase, kvalifitseeritud tööjõu puudus ja noorte väljaränne linnadesse loovad olukorra, kus kohalikud ettevõtteid ei suuda katta tööjõuvajadust, mis pärsib innovatsiooni ja investeringute mahtu. Sarnased mustrid on levinud kogu Euroopa äärealadel. Tööjõuturul valitsev piirkondlik ebavõrdsus on tihedalt seotud majandusliku marginaliseerumisega, mis omakorda piirab töötajate võimalusi kvalifikatsiooni omandamiseks. (Tocco et al., 2012).

Äärealadel, sealhulgas Setomaal, väljendub see probleem hariduse, sotsiaalhoolekande ja tervishoiu sektorites, kus spetsialistide puudus on süsteemne. See nähtus ei ole omane ainult Eestile - näiteks Dudeki ja Karwat-Wozniaki (2018) uuring Poola äärealade kohta näitas, et isegi Euroopa Liidu struktuurifondide toel loodud ettevõtlusprojektid ei suurendanud märkimisväärselt tööhõivet, sest tööjõuturule sisenemise takistuseks jäi sageli kvalifikatsiooni puudumine.

Üks võimalik lahendus on tööjõu sisseränne, mida on edukalt rakendatud näiteks Norras. Ida- ja Kesk-Euroopast pärit tööjõu migratsioon aitab täita tööjõupuudust teatud sektorites (näiteks kalatööstus ja turism), kuid eeldab tugevat kohalikku vastuvõtuvõimekust ja sotsiaalset sidusust (Rye et al., 2020). Lisaks näitavad uuringud, et noorte töötute kaasamiseks tuleb rakendada sihitatud tööpoliitikaid, mis põhinevad piirkondlikel eripäradel. Nn territoriaalsed tööpoliitikad - näiteks noortele suunatud koolitusprogrammid ääremaa regioonides - on tulemuslikumad, kui nad arvestavad kohalikke tööjõuvajadusi ning pakuvad praktilisi ja tööturule orienteeritud oskusi. (Simões et al., 2024).

Kapitali kättesaadavus on ääremaa ettevõtluse arengus üks keskseid tegureid, mis määrab ära ettevõtete suutlikkuse alustada, laieneda ning püsida turul. Ääremaa piirkondades on ettevõtete juurdepääs rahastusele sageli piiratud mitmel tasandil – institutsionaalses, geograafilises ja sotsiaalmajanduslikus mõõtmes.

Setomaa arenguks on loodud mitmeid regionaalseid rahastusmehhanisme, mille eesmärk on toetada kohalike projektide elluviimist. Näiteks Setomaa programm, mida rahastab Eesti riik, pakub tuge infrastruktuuri, ettevõtluse ja kogukondlike teenuste arendamiseks (Rahandusministeerium, 2020). Samuti tegutseb Setomaa Edendüsfond, mille kaudu on rahastatud kohalikke algatusi, kuid vahendite maht on piiratud – 2021. aastal toetati 10 projekti kokku 29 500 euro ulatuses (Setomaa Vald, 2021). Kuigi need algatused on olulised, ei suuda nad asendada laiapõhjalist juurdepääsu pikaajalistele kapitaliinstrumentidele, mis võimaldaksid arendada tootmist, ekspordi või innovatsiooni.

Rahvusvaheliste uuringute põhjal on selge, et mikroettevõtted maapiirkondades sõltuvad sageli alternatiivsetest rahastusvormidest, nagu isiklikud säästud, perekondlik toetus või kogukonna rahastus (Beck et al., 2005). Sarnaseid mudeleid võib täheldada ka Setomaal, kus ettevõtlus on sageli mikro- ja pereettevõtluspõhine ning formaalse finantssektori nõuetele vastamine osutub keeruliseks. Chavis, Klapper ja Love (2011) rõhutavad, et pangafinantseeringu puudumisel jäävad investeeringud sageli tegemata või viiakse läbi oluliselt väiksemas mahus, mis aeglustab piirkondlikku majanduskasvu.

Oluline kitsaskoht on ka võimekus kasutada avalikke toetusi ja Euroopa Liidu rahastusvõimalusi. Uuringud Rumeenia ja Itaalia maapiirkondadest näitavad, et keeruline taotlusprotsess ja vähene tehniline oskus projektide koostamiseks on peamised takistused rahastuse kasutuselevõtul äärealadel (Cisilino & Licciardo, 2022; Dan & Popescu, 2017). Sarnast probleemi on käsitletud ka Eesti arengudokumentides, mis viitavad vajadusele tõhustada ettevõtjate nõustamist ja projektipõhist tuge, eriti madala haldussuutlikkusega piirkondades nagu Setomaa (Võrumaa Arenduskeskus, 2024).

Tööjõu ja kapitali mobiilsus on äärealade majandusarengu üks võtmekomponente, kuid sellistes piirkondades nagu Setomaa on nende ressursside liikumine piiratud mitmete institutsionaalsete, sotsiaalsete ja geograafiliste tegurite tõttu. Madal tööjõu mobiilsus takistab piirkonna kohanemist tööjõupuuduse ja struktuursete muutustega, samal ajal kui kapitali piiratud liikumine vähendab investeeringuvõimalusi ja piirab ettevõtete kasvu.

Setomaa puhul on näha, et kuigi piirkonda on viimastel aastatel kolinud tagasi mõned elanikud (sh loomeettevõtjad või turismiarendajad), on sisseränne ebastabiilne ja tööjõu pikaajaline püsimine piirkonnas raskendatud. See sarnaneb Norra Hitra/Frøya näitele, kus tööjõuränne tõi küll majanduskasvu, ent tekitas sotsiaalseid pingeid ja killustatust, eriti kui kohaliku kogukonna ja sisserändajate vahel puudus integreeriv side (Rye, 2018).

Ka kapitali mobiilsus äärealade suunal on piiratud. Williams, Baláz ja Wallace (2004) rõhutavad, et kapitali liikumist mõjutab see, kui hästi on piirkond võimeline looma usaldusväärset keskkonda investoritele – mis omakorda sõltub taristust, inimkapitalist ja institutsionaalsest suutlikkusest. Setomaa puhul võib madal haldussuutlikkus ja riskitaju, eriti geograafilise ja poliitilise perifeersuse tõttu, vähendada välisinvesteeringute huvi, isegi kui piirkond pakub looduslikku ja kultuurilist potentsiaali.

Mitmed uuringud on rõhutanud, et ääremaade tarbijad käituvad erinevalt võrreldes linnapiirkondade elanikega. Nad on hinnatundlikumad, tarbivad rohkem esmatarbekaupu ning langetavad ostuotsuseid funktsionaalsuse ja hinnasuhte alusel (Dharmaraj & Amudha, 2024). Setomaa kontekstis on see eriti ilmne – madalamad keskmised sissetulekud ja piiratud kaubavalik mõjutavad tarbimisharjumusi ning sunnivad elanikke tegema oste väljaspool piirkonda, eriti Võru või Tartu kaubanduskeskustes (Setomaa Arenduskeskus, 2010).

Lisaks mõjutab kohalike tarbijate käitumist ka digitaalne lõhe. Uuringud näitavad, et maapiirkondade tarbijad kasutavad digikanaleid harvemini kui linnaelanikud, mis piirab e-kaubanduse arenguvõimalusi (Abhinav, 2023). Samas, kui digitaalsele taristule ligipääs paraneb, suureneb ka e-ostude osakaal, eriti esmatarbekaupade ja teenuste sektoris. Setomaal on see areng alles algusjärgus, kuid kohalike ettevõtjate huvi digitaalsete müügiplatvormide kasutamise vastu kasvab.

Maapiirkonna turism on üks äärealade siseturu olulisi tuluallikaid. Tarbijakäitumise uuringud näitavad, et äärepiirkondade külastajad väärtustavad autentseid kogemusi, looduslähedust ja kohalikku käsitööd (Marangon et al., 2013). Setomaa kultuuriline eripära ja UNESCO tunnustatud seto leelo traditsioon pakuvad tugevat eelist turismipõhiste toodete arendamisel. Samas on turismitarbijate käitumine muutumas – eelistatakse rohkem iseseisvaid, lühiajalisi ja keskkonnateadlikke reisirahendusi, mis nõuab ettevõtelt paindlikkust ja innovatsiooni.

Tarbijakäitumise rohepöördelised tendentsid on jõudmas ka perifeersetesse piirkondadesse. Gopes jt (2023) leidsid, et keskkonnateadlikkus, toodete tajutud kvaliteet ja soov panustada rohelistesse tulevikku suurendavad tarbijate valmisolekut eelistada kohalikke ja keskkonnasõbralikke tooteid – eeldusel, et hinnatase jääb vastuvõetavaks. Seetõttu võib kohalikel Setomaa tootjatel olla potentsiaal arendada tooteid, mis vastavad nii kohalikele kui ka teadlikumatele välisklientide ootustele.

Siseturu dünaamikat mõjutavad ka tarneahelate lühidus ja omatarbimise roll. Chang jt (2022) toovad välja, et äärealade tarbijad eelistavad sageli kohalikke lühikese tarneahelaga

tooteid, eriti kui need vastavad tervise- ja keskkonnastandarditele. Setomaal on märgata, et otseturustus talust tarbijani ning kohalikel laatadel müümine on eelistatud kanalid, kuid süsteemse turunduse ja logistilise toe puudumine piirab nende ulatust.

Setomaa valla arengukava rõhutab, et taastuvenergia ja energiatõhususe suurendamine võiks aidata piirkonnal paremini kohaneda kliimamuutustega, vähendades sõltuvust fossiilkütustest ja leevendades energiaturu kõikumisi. Kuna päikeseenergia talletamise võimekus on tänu seadmete arengule hüppeliselt suurenenud, siis on Setomaa vallavalitsus samuti nende trendide tuules liikunud ning Setomaa valla arengukavas on välja toodud mitmeid säästvate energialahenduste rakendamise võimalusi. Selline eeskuju ja arendussuund aitab vähendada sõltuvust imporditud energiast ning aidades kaasa piirkonna energiasõltumatusesele. Samas on täheldatud ka mõningaid kitsaskohti nagu elektrivõrgu nõrkus liinide lõpus, mis ei lase taastuvenergia tootmist täielikult teostada ning see pärsib ettevõtluse arengut (Setomaa Vallavolikogu, 2022).

Traditsiooniliselt on Setomaad käsitletud kui perifeeriat – „Setomaa kui perifeeria” –, mis tekitab mitmetahulise negatiivse diskursuse. Sellesse kuuluvad nii ääremaa stigmatiseerimine, kus piirkonda kirjeldatakse terminitega nagu „mahajäänud” või „perifeerne”, kui ka liigne idealiseerimine, mis võib maskeerida reaalseid sotsiaalseid ja materiaalseid probleeme. Näiteks on märgitud, et liigne idealiseerimine varjab piirkonna struktuurilisi kitsaskohti, raskendades investeringute ja innovatsiooni jõudmist (Plüschke-Altöf, 2017). Negatiivse diskursuse mõju avaldub ka **sotsiaalsete võimaluste** piirangutena. Kui Setomaad tajutakse ülimalt perifeersena, võivad potentsiaalsed investorid ja uued ettevõtjad jääda skeptiliseks, kuna piirkonna arengu ja innovatsiooni osas levivad püsivad negatiivsed stereotüübid, mis loovad barjääre arenguvõimalustele (Lewandowska, 2021). Samas on välja toodud ka mõte, et homogeniseerumise vastu liikuv, mitmekesisust rõhutav Setomaa kuvandi loomine – mis toob esile piirkonna unikaalsed kultuurilised ja looduslikud eelised – võib olla konkurentsieeliseks nii turismis kui ka elanikkonna kaasamisel.

Viimaste aastakümnete jooksul on Setomaa suutnud astuda märgilise sammu negatiivse perifeersuse diskursusest väljumiseks. Plüschke-Altöf (2017) toob oma uurimuses esile, et ajalooliselt langes piirkond nii Eesti esimese vabariigi kui ka Nõukogude Liidu aegadel sageli stigmatiseerimise ja materiaalse kitsikuse ohvriks. Tänapäeval on see negatiivne narratiiv osaliselt ümber pööratud ning Setomaa kujundus on muutunud positiivseks – piirkonda seostatakse nüüd maaelu idülliga, rahulikkuse ja uue perspektiiviga, kus see toimib kui värav Euroopasse. Selline positiivne diskursus mitte ainult ei paranda

NÄITEL

piirkonna mainet, vaid loob tugeva brändi kohalikele toodetele ja ettevõtetele ning meelitab turiste ja uusi elanikke, kes hindavad autentset kultuurilist kogemust (Plüschke-Altöf, 2017). Positiivne kohabränding aitab kaasa uute investeeringute ligimeelitamisele, innovatsiooni soodustamisele ning tugevdab kohaliku kogukonna sidusust ja uhkustunnet oma kultuuri ning looduslike väärtuste üle (Pattaratanakun & Taecharungroj, 2024). Kavaratzis ja Hatch (2013) rõhutavad, et edukas kohalik bränding põhineb identiteedipõhisel lähenemisel, kus piirkonna unikaalsed ja autentsetele elementidele toetuvad väärtused aitavad eristuda globaalses võrgustikus. Scott (1998) toob välja, et perifeersed piirkonnad peavad ületama negatiivsed stereotüübid, et saavutada majanduslikku ja sotsiaalset arengut.

Uuringud Euroopa äärealade kohta on näidanud, et tööjõu mobiilsus jääb sageli madalaks eriti madalama haridustasemega elanike seas. B. Tocco (2012) toob esile, et tööjõu liikumist pärsivad vähene haridus, kutseoskuste sobimatus, piirkondlikud tööturustruktuurid ja sotsiaalsed sidemed, mis hoiavad inimesi oma päritolupiirkonnas. Sarnasele järeldusele jõudsid ka David, Janiak ja Wasmer (2008), rõhutades, et tugev kohalik sotsiaalne kapital – kogukondlikud sidemed, pere- ja kogukonnasuhted – on sageli tööjõu paikseks jäämise oluliseks põhjuseks. Setomaa puhul, kus kohalik kultuuriline ja identiteediline kuuluvus on tugev, võib see seletada, miks noorte väljaränne linna küll toimub, kuid samas osa elanikest ei ole valmis liikuma teistele Eesti piirkondadele tööotsingutele.

Rahvusvahelised kogemused viitavad sellele, et tööjõu liikumine äärealadelt võib küll aidata töötuse taset alandada, kuid see toob kaasa negatiivseid tagajärgi päritolupiirkondadele, sealhulgas inimkapitali kaotust ja tarbijanõudluse vähenemist (Barslund et al., 2015). Samas ei ole tööjõu vaba liikumine alati piisav, kuna sisemised tõkked – näiteks keeleoskus, eluasemekulud või sotsiaaltoetuste kadumine – võivad seda tõsiselt takistada.

Setomaa on looduslikult puhas, mitmekesine ja rikkalik piirkond, kus metsad, märgalad ja mitmekesised maastikuvormid loovad soodsad tingimused kohaliku majanduse arengule (Setomaa Vallavolikogu, 2022). Eesti Keskkonnaagentuuri andmetel mängivad need eelnimetatud loodusvarad olulist rolli süsiniku sidumisel ja elurikkuse säilitamisel (Eesti Keskkonnaagentuur, 2021), aga kindlasti on nende säilimine üheks oluliseks aluseks ka Setomaa ettevõtlus- ja elukeskkonna säilitamisel. Setomaal paiknev 2 maastikukaitseala ja 11 Natura looduskaitseala (Setomaa vallavolikogu, 2022), mis on suurepärased loodusturismi sihtpaigad ja kohaliku kogukonna elukeskkonna toetajad. Euroopa Keskkonnaagentuur rõhutab oma 2020. aasta raportis, et loodusvarade säästlik ja efektiivne majandamine on

oluline ökosüsteemiteenuste ja regionaalse konkurentsivõime tagamiseks (European Environment Agency, 2020).

Tehnoloogilise taristu kvaliteet ja kättesaadavus kujundavad äärealade ettevõtluse digitaalset ja tehnoloogilist võimekust. Setomaa puhul on ühenduvus jäänud ebavõrdseks võrreldes linnadega: mitmetes küldes puudub kvaliteetne lairibaühendus või on see aeglane, piirates digitaalsete teenuste kasutamist ja e-kaubanduse arengut. Euroopa uuringud näitavad, et ilma usaldusväärse ja taskukohase internetiühendusega ei suuda maapiirkonnad osaleda digitaalses majanduses (Grimes, 2003). Digitaalse lõhe vähendamine nõuab investeringuid mitte ainult füüsilisse taristusse, vaid ka selle jätkusuutlikuks ülalpidamiseks ja võrguühenduse kättesaadavuse tagamiseks igale kogukonnale (Polykalas & Vlachos, 2006).

Setomaa arengukava rõhutab vajadust parandada internetiühendust kui üht peamist eeldust ettevõtluse, hariduse ja teenuste digitaliseerumiseks (Setomaa Vallavalitsus, 2023). Kvaliteetse ühenduse puudumine suurendab ettevõtlusriske ning vähendab konkurentsivõimet olemasolevate ettevõtete puhul.

Tehnoloogia kasutamine ettevõtluses eeldab, et ettevõtjad valdavad ka vastavaid oskusi. Paljud maapiirkondade ettevõtted ei kasuta ära digitaalsete tööriistade täielikku potentsiaali, kuna neil puudub teadlikkus või pädevus nende rakendamisel. Nipo jt (2024) tõid välja, et digioskuste puudumine on üks olulisemaid takistusi innovatsiooni levikule äärealadel. Oskuste puudus ei puuduta üksnes ettevõtjaid, vaid ka töötajaid, kes vajavad ümberõpet ja tuge, et kasutada kaasaegseid IT-lahendusi, sh pilvepõhiseid teenuseid, veebiturundust või andmeanalüütikat (Nepelski et al., 2017). Setomaal oleks oluline tugevdada digioskuste õpet kogukondlikul tasandil koostöös arenduskeskuste, MTÜde ja haridusasutustega.

Innovatsioon ei tähenda alati kõrgtehnoloogilist läbimurret – äärealadel on sageli määrav väike- ja mikroettevõtete suutlikkus rakendada lihtsamaid, kuid kontekstiga kohandatud tehnoloogiaid (Boutary & Monnoyer, 2006). Innovatsiooni õnnestumiseks on oluline kohalike vajaduste tundmine, võrgustumine ja koostöövõime. Fanjul jt (2024) rõhutavad, et äärepiirkondades toetab edukat innovatsiooni just alt üles suunatud, kogukonnast lähtuv lähenemine. Samas tuleb arvestada, et pelgalt tehnoloogia kättesaadavus ei taga selle kasutuselevõttu – oluline on sotsiaalne tugi, oskused ja sobiv majanduskeskkond.

EL ja Eesti digipoliitika seavad eesmärgiks äärealade digitaalse kaasamise. Siiski ei ole toetused alati jõudnud efektiivselt väiksemate piirkondadeni. OECD raport (2020) soovib poliitikakujundajatel pöörata rohkem tähelepanu mitte ainult infrastruktuurile, vaid

ka intellektuaalsele kapitalile – oskustele, teaduskoostööle ja innovatsiooni rahastusele. Digitaalsete arengute toetamiseks on soovitatud digitaalseid koondumiskohti ehk "digihube", mis ühendavad kogukonnad, ettevõtjad ja arendusressursid (Ashmore et al., 2020).

Eesti on tuntud tugeva ja läbipaistva õigussüsteemi poolest, mis tagab ettevõtjatele kindla ja usaldusväärse keskkonna. Digivalitsuse lahendused ja elektrooniline avalik sektor on vähendanud administratiivseid raskusi ning korrupsioonitaset, luues soodsa õigusliku raamistiku. Sarnaseid arenguid on täheldatud ka Soomes ja Rootsis, kus e-valitsuse lahenduste laialdane kasutamine on aidanud vähendada bürokraatiat ning soodustada ettevõtluse arengut (OECD, 2022).

Setomaa, kui Eesti ääremaa piirkond, on osa sellest üldisest süsteemist, kuid piirkonna geograafiline eraldatus ning kohalike omavalitsuste piiratud ressursid võivad põhjustada aeglasemaid taotlusprotsesse ja bürokraatlikke kitsaskohti. Samasuguseid väljakutseid on täheldatud ka Soome Kainuu regioonis, kus madal asustustihedus ja geograafiline eraldatus on viinud keerukamate haldusprotsessideni ning piiranud ettevõtjate võimalusi saada ligipääsu toetustele ja investeeringutele (OECD, 2022). See omakorda mõjutab ettevõtjate investeerimisotsuseid ning avalike teenuste kättesaadavust, kui kohalikud omavalitsused ei suuda pakkuda piisavat haldussuutlikkust ning rahastust (Andžāns et al., 2023).

NÄITEL

Tabel 5

Ettevõtluskeskkonna analüüs PEST-meetodil

Kategooria	Võimalused	Väljakutsed
Poliitiline	<ul style="list-style-type: none"> - EL-i regionaalarengu fondid ja maaelu toetusprogrammid (nt LEADER) - Fiskaalpoliitilised stiimulid ääremaadele - Kohaliku identiteedi toetamine arengustrateegiates 	<ul style="list-style-type: none"> - Riiklike investeeringute koondumine linnadesse - Omavalitsuste piiratud eelarved ja haldussuutlikkus - Ebastabiilne julgeolekuolukord piirialadel (nt idapiir)
Majanduslik	<ul style="list-style-type: none"> - Turism, eriti loodus- ja kultuuriturism - Mahetootmine, taastuenergia ja tarneahelate efektiivsus - Mikro- ja pereettevõtete potentsiaal kohalikul tasandil 	<ul style="list-style-type: none"> - Piiratud siseturg ja madal ostujõud - Kehv transpordiühendus ja logistikakulud - Kapitali ja rahastuse piiratud kättesaadavus - Noorte lahkumine ja tööjõupuudus
Sotsiaalne	<ul style="list-style-type: none"> - Tugev kogukondlik sidusus - Kultuuri- ja käsitööpärand annab aluse ainulaadsetele toodetele ja teenustele - Võimalused loovettevõtluseks ja kaugtööks 	<ul style="list-style-type: none"> - Elanikkonna vähenemine - Spetsialistide ja oskustööliste puudus - Teenuste ja infrastruktuuri kättesaadavus madalal tasemel
Tehnoloogiline	<ul style="list-style-type: none"> - Digilahenduste kasutuselevõtt (nt e-kaubandus, automatiseerimine) - Lairibavõrkude arendamise programmid - Kaugtöövõimalused annavad hajususe eelise 	<ul style="list-style-type: none"> - Piiratud internetiühendus ja digitaalne taristu - Digioskuste puudujääk ettevõtjate ja elanike seas - Taristu amortiseerumine

Allikas: Koostatud ja kohandatud järgmiste allikate põhjal: Plüschke-Altöf et al. (2020), OECD (2020, 2022), Dudek et al. (2018), Rye et al. (2020), Simões et al. (2024), Beck et al. (2005), Chavis et al. (2011), Cisilino et al. (2022), David et al. (2008), Barslund et al. (2015), Abhinav et al. (2023), Marangon et al. (2013), Lewandowska (2021), Nipo et al. (2024), Federle et al. (2024)

2. Ääremaade ettevõtluskeskkonna analüüs Setomaa näitel

2.1. Uurimisprotsessi ja valimi kirjeldus

Kokku viidi läbi kaheksa poolstruktureeritud intervjuud. Kuus intervjuud toimusid füüsiliselt ühes ruumis Setomaal, Ilmaveere keskses, üks Värskas ning üks Teamsi keskkonna vahendusel. Algselt oli planeeritud intervjuusid 15 tükki, kuid osade intervjuueeritavatega oli väga keeruline kohtumiseks ühist aega leida ning ühtlasi saavutasime ka 8 intervjuuga küllastumispunkti, kus nägime, et info hakkas korduma ning lõpetasime küsitlemisprotsessi. Valim (Tabel 6) koostati eesmärgiga koguda võimalikult kvaliteetsed, kuid erinevad vastused. Valimi koostanud üks töö autoritest, Lauri Mäesepp, tugines samuti Setomaal tegutseva ettevõtjana intervjuueeritavate valimisel käesolevale tööle eelnenud vestlustele intervjuueeritavatega, mille käigus selgus, et neil on välja kujunenud käesoleva töö temaatikaga seonduvad konkreetseid seisukohad. Esialgse valimi hulka arvati 5 kohaliku omavalitsuse (Setomaa valla) esindajat (lõpuks osales intervjuudel 3) ning 10 Setomaal tegutseva ettevõtte juhti või omanikku (lõpuks osales 5). Ettevõtjate puhul on valimisse kaasatud nii väikeettevõtjaid kui ka Setomaa kahe suurima ettevõtte juhid. Pärast esimesi intervjuusid kohendati mõningal määral küsimuste rõhuasetust, et veelgi paremini olulisi teemasid katta.

Intervjuude pikkused varieerusid vahemikus 1 tund kuni 1 tund ja 50 minutit. Kokku tekkis intervjuudega 709 minutit summeeritud audiot. Intervjuud salvestati intervjuueeritavate nõusolekul ning helisalvestiste põhjal koostati iga intervjuu kohta transkriptsioon platvormi tekstiks.ee abil, mille eesmärk oli lihtsustada analüüsiprotsessi. Intervjuude transkribeeritud teksti oli kokku 395 lk (Times New Roman, suurus 12, reavahe 1,5). Lisaks tegid intervjuueerijad intervjuude käigus märkmeid.

Intervjuude transkriptsioonide ning töö autorite märkmete põhjal koostati maatrikstabelid, mille tulemusena tekkis ülevaatlik andmestik intervjuudes käsitletud teemadest ning nende esinemissagedusest intervjuude lõikes. Maatrikstabelite loomisprotsess nägi välja selline, et esimese intervjuu läbiviimise järel koostati tabeli esmane versioon, kuhu toodi välja intervjuu käigus arutluse alla tulnud teemad. Hilisemate intervjuude käigus märgiti ära teemade kordused ning lisati uued teemad tabelisse. Töö autorid koostasid maatrikstabelid PEST raamistiku põhjal, mis aitas liigitada käsitletud teemad kategooriatesse. Hiljem kontrolliti maatrikstabelite sisu transkriptsioonide alusel.

NÄITEL

Tabel 6

Valimi ja intervjuude kirjeldus

Intervjueeritav	Asukoht	Vorm	Kestus (min)	Toimumisaeg	Roll
Intervjueeritav 1 (1)	Ilmaveere keskus	Füüsiline	99	26.03.2025	Ettevõtja
Intervjueeritav 2 (2)	Ilmaveere Keskus	Füüsiline	100	25.03.2025	KOV esindaja
Intervjueeritav 3 (3)	Värskä	Füüsiline	71	08.04.2025	Ettevõtte juht
Intervjueeritav 4 (4)	Ilmaveere keskus	Füüsiline	72	31.03.2025	Mikroettevõtja
Intervjueeritav 5 (5)	Ilmaveere keskus	Füüsiline	109	26.03.2025	KOV esindaja
Intervjueeritav 6 (6)	Ilmaveere keskus	Füüsiline	100	28.03.2025	Mikroettevõtja
Intervjueeritav 7 (7)	Ilmaveere keskus	Füüsiline	98	27.03.2025	KOV esindaja
Intervjueeritav 8(8)	Teamsi keskkond	Virtuaalne	60	02.04.2025	Ettevõtte tegevjuht, juhatuse liige

Allikas: autori koostatud

2.2. Setomaa ettevõtluse väljakutsed ja võimalused PEST raamistikus

Alustame Setomaa ettevõtluskeskkonna analüüsi poliitilistest teguritest (Tabel 7). Sealhulgas uurime riigi majandus-, regionaal- ja fiskaalpoliitika mõju, eelkõige seoses kohalike maksutulude jaotusmehhanismide, ettevõtlustoetuste ja avalike investeeringutega.

Intervjuude käigus ilmnes, et kohalike omavalitsuste tulubaasi sõltuvus üksikisiku tulumaksust ja tasandusfondidest viib selleni, et rahvaarvu kahenedes langevad ka omavalitsuse finantsvõimalused toetada ettevõtlust või arendada vajalikku taristut.

Intervjueeritav 1 kommenteerib KOV tulubaasi Setomaa valla näitel järgmiselt :

„Valla tulubaas on tõepoolest piiratud. See põhineb üksikisiku tulumaksul ja tasandusfondil. /../ see ei ole valla tänast olukorda arvestades tulemuspõhine, ega toeta tegelikult ettevõtluse arengut, sest kui vallale laekub üksikisiku tulumaksust vähem vahendeid, siis tasandusfond kompenseerib seda eelarveauku mingis ulatuses. Kui aga vald saab rohkem tulumaksu, saab ta tasandusfondist vähem vahendeid. Nokk kinni, saba lahti.“

Intervjueeritav 5 toob jällegi välja seose tulubaasi ja innovatsiooniprojektide vahel:

„Setomaa vallal on seoses vananeva rahvastiku ja hõreasustusega proportsionaalselt väga suured kohustused nagu sotsiaalhoolekanne, üldhariduse pakkumine, teede korrashoid.

NÄITEL

Paraku annab piiratud tulubaas koos toetustega võimaluse ainult napilt kohustused täita. Kahjuks ei jätku meil seejärel raha innovatsiooniprojektideks ja tammume paigal piirkonna ettevõtluskeskkonda arendamata.

Intervjueeritavad tõid esile, et erinevatel tasemetel poliitilised teemad mõjutavad väga tugevalt rahastuse ligipääsu, piirkonna infrastruktuuri arengut, maksukoormust ning äärealade erikohtlemise vajadust. Intervjueeritavad tõid välja, et ääremaale suunatud poliitikameetmed kipuvad olema universaalsed, arvestamata konkreetseid kohapõhiseid vajadusi, mis võib nende tõhusust oluliselt piirata. Intervjuudes kirjeldati korduvalt vajadust regionaalsete erimeetmete loomiseks ja rakendamiseks piiriäärsetele piirkondadele, mis aitaksid tasakaalustada keskustele orienteeritud poliitika mõju ning tugevdada äärealade elujõulisust. Sellised sihitud meetmed võiksid sisaldada infrastruktuuriprojekte, ettevõtlustoetusi või maksuerisusi. Samas toodi välja, et kohalik maksupoliitika võiks olla paindlikum ning arvestada piirkondlikke eripärasid. Ühtlasi mainiti vajadust tulumaksuerisuste ja kohaliku tulu ümberjaotamise järele, et tugevdada kohalike omavalitsuste rahalist võimekust. Intervjueeritav 7 tõi välja idee kehtestada ääremaale tulumaksuerisus:

„ Riik võiks kaaluda ääremaale ettevõtluse toetamiseks tulumaksuvabastuse mingil perioodil. See aitaks varimajandust vähendada ning töökohti juurde luua, kuna ettevõtetel on seda odavam teha. “

Rohepöörde toetused ja kliimapoliitika võivad samuti intervjueeritavate sõnul osutada piirkonnale kasulikuks, kui neid rakendada sihipäraselt. Intervjuudes rõhutati, et taastuvenergia kasutamine ja CO₂ sidumine (nt metsade kaudu) võiks muutuda piirkonna „rahaliseks valuutaks“, kui riiklik poliitika seda võimaldaks. Intervjueeritav 1 kirjeldas olukorda järgmiselt:

„Setomaa metsad ja looduskeskkond on ressurs, mis panustab CO2 fondi. Hetkel kasutab seda fondi Eesti riik, aga tegelikult võiks meie säilitatud looduse panus olla ikkagi meie oma valla kasutada. See ressurss kuluks väga ära arendusprojektideks. “

Toetusmeetmete ja kohalike programmide (nt Setomaa programm) rolli peetakse oluliseks, kuid liigne bürokraatia piirab nende kasutamist. Samas nähti potentsiaali, et bürokraatia vähendamine ja proaktiivsem nõustamine aitaksid märkimisväärselt kaasa piirkonna arengule. Intervjueeritav 5 tõi välja AI positiivse mõju toetustaotluste täitmisel:

„Täna kirjutavad oskajad inimesed taotluse suurel määral juba AI abil ning kirjutamine on lihtsamaks läinud. Lisaks on juurde tulnud palju uusi toetusmeetmeid, mille bürokraatia hulk on juba väiksem“

Lisaks mainiti mitme intervjuerija poolt võimalust, et eesliinitoetused ja kaitsevööndi rahastus võiksid piirkonda tuua täiendavaid investeringuid ning parandada ühenduvust, julgeolekut. Intervjueritav 2 põhjendas eesliinitoetuse vajadust järgmiselt:

„Eesliinitoetustega on selline lugu, et Setomaa asub otse Vene piiri ääres ning Setomaa valla teed, mida vald peab ise korrastama, saavad piiri valvavate jõudude poolt väga tihedat kasutust. Sellest tulenevalt plaanime riigilt taotleda eesliinitoetust sarnaselt Nursipalu piirkonnaga, kus kaitsetegevuste tõttu piirkond on samuti tugevalt mõjutatud.“

Selles kontekstis viitab Intervjueritav 5 ka Poola eeskujule, kus sarnaseid mehhanisme on juba edukalt rakendatud:

„Poolas on juba pikemat aega toetatud Poola idapiiri lähedal asuvate piirkondade ettevõtluskeskkonda, pöörates erilist tähelepanu just piirialadele. Eestis pole seni piiriäärsetele piirkondadele sellist tähelepanu pööratud. Loodan väga, et sarnased arengud jõuavad ka meieni – kuuldavasti planeeritakse Euroopa Liidu tasandil juba praegu meetmeid Baltikumi ja Soome idapiiri ettevõtluskeskkonna tugevdamiseks.“

Intervjuudes viidatud eesliinitoetuse ootust võib tõlgendada praktilise vastusena „läheduse karistusele“, mida Federle jt (2024) seostavad piiriäärsete investeringute riski suurenemisega; Poola näide kinnitab, et spetsiaalsed kompensatsioonimehhanismid aitavad poliitilist tegurit neutraliseerida ja tugevdavad ääremaa julgeoleku-taristu sidusust. Samas tõid kõik intervjueritavad välja, et riiklik regionaalpoliitika mõju on olnud piiratud, ning senine poliitika on tugevalt soosinud linnastumist. Intervjuudes toodi esile erinevaid põhjusi, miks ei olda **riigi regionaalpoliitikaga** rahul. Intervjueritav 5 väitis:

„Riiklik regionaalpoliitika sisuliselt puudub ja see on viinud olukorda, kus me täna oleme – ääremaa elu on üha süvenevas vaeslapse rollis. Olgugi, et aeg-ajalt on kuulda mõningaid sõnavõtte valitsuse tasandil parandavatest meetmetest, siis ei ole neid reaalsuses tunda, et olukord paraneb./.../ Linnadesse investeeritakse üha enam ja selle linnade poole kaldu poliitika tulemusel liigub kogu raha koos inimestega Harjumaale.“

Selline suundumus süvendab äärealade ja keskuste vahelist ebavõrdsust ning pärsib ettevõtluse arengut maapiirkondades. Üks tõsisemaid probleeme on seotud maksupoliitikaga, sh käibemaksu ja automaksu tõusuga, mis muudavad elu maal kallimaks ja vähendavad kohalike ettevõtete konkurentsivõimet. Maapiirkonna inimesed on hinnatundlikumad,

NÄITEL

mistõttu maksutõusud mõjutavad tarbimiskäitumist otseselt. Intervjueeritav 6 tõi näiteks automaksu spetsiifilise mõju Setomaa piirkonnale:

„Uus automaks teeb elu maal tükkmaad keerulisemaks. Tallinlastele on see maks arusaadav ja äkki tõesti paneb see kedagi auto omamise osas ümber mõtlema, aga kuidas maal autota hakkama peaks saama? Huvitav, kas keegi arvestas automaksu välja töötamisel sellega, et maapiirkonnas ei ole kõikjal kõvakattega teid ning kevadel ja sügisel on paljudel Setomaa elanikel koju pääsemiseks vaja neliveolist autot?“

Intervjueeritav 2 tõi jällegi välja seoses 2025. aasta **käibemaksutõusuga**:

„Enamus ettevõtteid on Setomaal teenindavas sektoris ja maksutõusud mõjutavad neid väga tugevalt. Käibemaksuerisus turismisektorile võimaldaks meie valla teenusepakkujatel paremini konkureerida.“

Korduvalt tõsteti esile liigse bürokraatia roll, mis muudab arendusprojektide elluviimise ja toetuste taotlemise keeruliseks ning ressursimahukaks. Paljud ideed jäävad seetõttu realiseerimata, kuigi oleksid piirkonna arengule olulise mõjuga. Kohalik väikeettevõtja Intervjueeritav 4 tõi välja oma kogemuse:

„Toetusmeetmed võivad olemas olla, aga nende ümber oleva paberimajanduse läbi murdmine on väga suur töö, kui pole harjunud määrusi lugema. Tihtipeale jääbki see takistuseks. Aga mul on väikeettevõtjana oma põhitöö vaja teha, muidu seisab ettevõtte paigal. Kui keegi aitaks need taotlused muidugi minu eest ära teha mõistliku kuluga, siis ma kaaluksin seda võimalust küll.“

Viimasena märgiti geopoliitilist ebastabiilsust ja Venemaa lähedusega seotud hirme, mis vähendavad investorite huvi ning takistavad suuremate arendusprojektide kavandamist. Intervjueeritav 8 toob välja seose Venemaa läheduse ja investeeringute osas: *„Me näeme tegelikult üle Eesti tendentsi, kus pikaajalise tasuvusajaga suuri investeeringuid ei julgeta enam teha. Setomaa puhul on seda eriti tugevalt tunda – piirkonda on alati olnud keeruline suuri investeeringuid meelitada, kuid praeguses julgeolekuolukorras on ettevaatlikkus veelgi kasvanud. Keegi ei soovi paigutada oma raha piirkonda, kus julgeolekuolukord on ebakindel või küsitav.“*

Intervjueeritav 8 hinnang kinnitab teoorias kirjeldatud, et turvalisus on ääremaa kapitali ligitõmbavuse kriitiline komponent – mida suurem geopoliitiline ebakindlus, seda tugevamini toimib perifeeria staatus majandusliku tõmbekeskuse vastandina. Samuti kardetakse, et riigi prioriteetide muutumine julgeoleku suunal võib viia tähelepanu eemale

NÄITEL

piirkondlikust arengust ning vähendada selleks suunatavaid. Intervjueeritav 1 põhjendab seost järgmiselt:

„Praegu on olukord selline, et riigil on raha vähe ja suurem osa vahenditest suunatakse täiendavatesse kaitsekulutustesse. See tekitab ohu, et Setomaa-suguste piirkondade jaoks olulised investeeringud võivad jääda veelgi rohkem toppama. Samas on siin ka teine võimalus – kui Setomaa piirilähedus ja vajadus piirkonna arendamiseks jõuab otsustajateni riigi tasandil, võib olukord hoopis muutuda. Isegi kui kaitsekulud on prioriteediks, võib piiriäärsete alade tugevdamine saada oluliseks nii avalikkuse kui valitsuse silmis.“

Kokkuvõttes kumas intervjuudest tugevalt toon, et Setomaa vajab senisest sihipärasemat ja eripärasid arvestavat poliitilist lähenemist. Poliitilised valikud ei tohiks olla vaid universaalsed, vaid peaksid toetuma kohalikule vajaduspõhisele loogikale, mis võimaldab ääremaal toimivaid ja jätkusuutlikke lahendusi rakendada.

Tabel 7

Poliitiliste tegurite maatriksanalüüs

Intervjueeritav	1	2	3	4	5	6	7	8
Võimalused								
Regionaalsete erimeetmete loomine ja rakendamine piiriäärsetele piirkondadele	x	x			x	x		x
Kohalik maksupoliitika erisuste kehtestamine ääremaa piirkondades, sh käibemaksuerisused turismisektorile		x				x		x
Kliimapoliitika ja rohepöörde toetused võiksid tuua piirkonnale lisainvesteeringuid ja arendusi	x				x			
Euroopa Liidu ja riiklikud toetusprogrammid (Setomaa programm, väiketoetused), kui bürokraatiat vähendada, võiksid oluliselt piirkonna arengut edendada	x	x			x		x	x
Võimalik täiendav riigipoolne eesliinitoetus ja kaitseinvesteeringud, mis aitaksid parandada infrastruktuuri ja tuua lisarahastust piirkonda	x	x			x			x
Täiendavad Euroopa Liidu toetusmeetmed ja kaitsevööndi rahastus (intervjueeritavad töid eeskujuks Poola praktikat)					x			
Takistused								
Riikliku regionaalpoliitika vähene mõju Setomaa arengule ja linnastumise eelistamine	x	x	x	x	x	x	x	x
Maksupoliitika muudatused (käibemaksu tõus ja automaks) suurendavad maapiirkondade elukallidust ja vähendavad konkurentsivõimet		x				x	x	x
Liigne bürokraatia toetusprogrammide taotlemisel piirab kohalike ettevõtjate võimalusi arengut toetavaid vahendeid kasutada	x	x		x	x	x		x

NÄITEL

Geopoliitiline ebakindlus ja Venemaa lähedusest tulenevad riskid vähendavad investorite julgust ja piiravad investeeringuid	x	x						x
Riigi prioriteetide muutumine kaitsekulude suurendamise suunas võib vähendada muude piirkondlike toetuste ja investeeringute kättesaadavust	x				x			

Allikas: autori koostatud

Järgnevalt uurime Setomaa ettevõtluskeskkonda mõjutavaid **majanduslikke tegureid (Tabel 8)**. Intervjuudest tuli välja, et Setomaad iseloomustab tugev kohaliku kultuuri ja looduse potentsiaal, kuid seda varjutavad ulatuslikud infrastruktuurilised, kapitalipõhised ja töajõuga seotud takistused. Intervjuude põhjal saab järeldada, et piirkonna suurimad võimalused tulenevad kohalikust brändist, mahetootmise arengust ning toimivast koostööst, samas kui majanduskeskkonda pidurdavad väikese turu maht, investeeringute puudulikkus ja haavatavus geopoliitiliste muutuste suhtes.

Intervjuude põhjal peitub üks peamisi arengupotentsiaale Setomaa tugevas kultuuri- ja loodusbrändis, millele saab üles ehitada turismi, elustiiliettevõtluse ja kohaliku tootmise arengut. Autentsus, aeglane elutempo ja kogukondlik eluviis on atraktiivsed paljudele sihtrühmadele, eelkõige siseturistidele ja linlastest mikroettevõtjatele. Samuti on selgelt esile toodud Setomaa võimalus kujuneda täismahus mahepõllumajanduslikuks piirkonnaks, kus kohalik toit ja väärintatud toodang looksid lisandväärtust nii piirkonna ettevõtjatele kui ka piirkonna kuvandile. Intervjuueritav 6 selgitab olukorda järgmiselt:

„Vaatame korraks Setomaad kui täielikult mahepõllumajanduse piirkonda. Sellel oleks tohtu potentsiaal – nii turunduslikult kui ka elukeskkonna arenduse seisukohalt. Kes ei tahaks oma lapsi kasvatada keskkonnas, kus õhk ja vesi on ülipuhtad ning värsked mahe otid koguaeg kättesaadav. Aga selleks, et see idee täielikult toimiks, oleks vaja täiendavaid toetusmeetmeid. Näiteks võiks kaaluda mahetoidu madalamat käibemaksu või muid sarnaseid lahendusi, mis annaksid arengule tõuke.“

Intervjuueritava ettepanek seostub Pérez-Méndez jt (2019) vaatlusel, et sihttoetused ning maksusoodustused võivad tõsta maheklastrite konkurentsivõimet ja luua kohalikule brändile selge diferentseeritud väärtuse. Intervjuueritavad tõid välja positiivse tegurina kohalike koostööl põhinevad struktuure, nagu Seto Küük, käsitöökogu ja muud temaatilised liidud, mis aitavad jagada turunduskulusid, suurendada nähtavust ning toetada väiksemate tootjate ellujäämist. Intervjuueritav 6 tõi sellega seoses välja idee liita kokku kohalikud köögiviljatootjad:

„Kuna piirkonnas on oskustööjõudu vähe ja enamik ettevõtteid on mikroettevõtted, siis on konkurentsisis püsimiseks väga oluline teha omavahel koostööd. Ma näen, et siin peitub veel kasutamata võimalus – näiteks kui kohalikud põllumajandusettevõtted tegutseksid ühtse brändi alt, nagu 'Seto köögivilj', oleks nende turunduskulud ja muud halduskulud märksa väiksemad, aga konkurentsivõime kõrgem. Osaliselt selline koostöö juba toimib/.../ aga arenguruumi on palju.“

Need liidud mängivad piirkondlikus majanduses võtmerolli, ühendades ressursse ja pakkudes tuge, mida üksikettevõtjal napib. Lisaks nähakse kodukontori võimaluste levikus uut nišši, mis võimaldab noortel ja haritud spetsialistidel piirkonda elama tulla ja digitaalselt töötada.

Samas on Setomaa majanduskeskkonna arengul ka mitmeid märkimisväärsed takistusi. Kõige sagedamini mainiti väikese turu olemasolu ja kõrgeid transpordikuluseid, mis muudavad tootmise ja logistikaga seotud tegevused majanduslikult piiravaks. Intervjueeritav 7 toob välja oma kogemuse:

„Kohalikule turule ei saa ma sisuliselt üldse loota. See tähendab, et jääb vaid eksport – kas siis välismaale või teistesse Eesti piirkondadesse. Mina transpordin Riiga või Tallinnasse. Aga sellega kaasnevad kohe ka transpordikulud. Praegu on transport lihtsalt nii kallis, eelkõige pikkade vahemaade tõttu, et see mõjutab otseselt meie konkurentsivõimet.“

Kõrged logistikakulud väljendavad Ortega-Reigi jt (2023) „sisemise perifeeria“ efekti, kus vähene transpordiühendus sirutab tootmisahelad pikaks ja kärbib ääreala hinnakonkurentsi. Väike turg mõjutab ka seda, et enamik ettevõtteid on mikroettevõtted, mis ei suuda üksi luua piisavalt töökohti ega tugevdada omavalitsuse. Intervjueeritav 2 põhjendab olukorda nõnda:

„Kuigi Setomaal tegutseb palju mikroettevõtteid, siis tuleb aru saada, et mikroettevõtted ei loo suurt hulka töökohti. Seetõttu ei ole neist piirkonna majandusliku arengu seisukohalt kuigi palju kasu, vähemalt KOV tulubaasi kasvatamise mõttes“

Antud vastus kinnitab OECD (2020) väidet, et mikroettevõtete domineeriv struktuur võib küll hoida elatusallikaid, ent ei laienda kohalikku maksutulu ega suuda vähendada regionaalset ebavõrdsust, kui puudub skaleerimisvõime. Veelgi olulisem takistus on intervjuude põhjal investeringute vähesus ja keeruline kapitali kättesaadavus. Pangad suhtuvad äärealadesse ettevaatlikult ning ettevõtjatel puuduvad sageli teadmised või ressursid, et rahastustaotlusi esitada. Intervjueeritav 4 kirjeldab olukorda nõnda:

„Pangad ei ole rumalad – nende riskianalüütikud saavad väga hästi aru, et äärealadel, nagu Setomaa, on ettevõtlusriskid suuremad. Sellepärast antaksegi siia vähem laene. Üheks põhjuseks on ka see, et investeeringud, mida siia tehakse – näiteks kinnisvarasse –, ei ole lihtsalt nii tulusad kui samasugused investeeringud Tallinnas. Põhivara väärtus ei kasva siin samas tempos.“

Seetõttu jäävad mitmed potentsiaalsed algatused ellu viimata. Lisaks sellele on piirkonna majandus tugevalt mõjutatud hooajalisusest, eriti turismisektoris, kus tulu kontsentreerub mõnele kuule aastas, tekitades pingeid tööjõu palkamisel ja teenuse kvaliteedi hoidmisel. Intervjueeritav 5 toob välja näite turismivaldkonnast:

„Hooajalisus on siin piirkonnas turisminduses ilmselge probleem. Kui ettevõtte tegutseb vaid viis kuud aastas, siis tekib paratamatult küsimus – mida teevad töötajad ülejäänud seitsmel kuul? Kui neile ei leita mõistlikku tegevust, lahkuvad nad lihtsalt ettevõttest. Ja järgmisel aastal tuleb jälle uued inimesed otsida. See pidev ring kurnab ettevõtteid – nii ajaliselt kui ka rahaliselt.“

Tugev mõju on ka geopoliitilisel olukorral. Vene turu kadumine on intervjueeritavate sõnul jätnud jälje nii turismi kui põllumajanduse sisenditesse (väetised, tooraine), samal ajal kui majanduslik ebakindlus piirab suuremate investeeringute tegemist. Intervjueeritav 3 kirjeldab vene turu ja tema ettevõtte seost järgmiselt:

„Vene turist oli meie jaoks tegelikult väga oluline. Nüüd, kui neid enam ei tule, suudab lätlane seda veidi kompenseerida, aga oluliselt väiksemas mahus kui varem Pihkva oblastist saabunud venelased. Meie jaoks on see olnud tõesti päris tugev löök. Julgeoleku seisukohast saan ma muidugi aru, miks venelasi siia enam ei lubata. Aga majanduslik mõju piirkonnale on olnud sellegipoolest väga valus, sest kui nüüd järgi mõelda, siis meie turg on ainult ühel pool. Teiselpool on piir“.

Energiahindade tõus ja tootmissisendite kallinemine on oluliselt vähendanud kasumlikkust ning suurendanud kuluriske. Samuti ilmnes mitmete intervjueeritavate sõnul, et kvalifitseeritud tööjõu nappus ja tööjõu mobiilsuse takistused mõjutavad otseselt ettevõtete võimekust kasvada. Piirkonna madal palgatase ja eluasemeprobleemid muudavad väljastpoolt tööjõu meelitamise keeruliseks.

Kokkuvõttes joonistub Setomaa ettevõtluskeskkonna majanduslike tegurite analüüsist välja, et piirkond on kõrge potentsiaaliga, kuid habras süsteem, kus looduslik ja kultuuriline kapital peavad olema strateegiliselt ühendatud tugeva taristu, oskusteabe ja poliitilise tahtlikkusega. Ilma nendeta jäävad olemasolevad võimalused realiseerumata.

NÄITEL

Tabel 8

Majanduslike tegurite maatriksanalüüs

Intervjueeritav	1	2	3	4	5	6	7	8
Võimalused								
Setomaa tugev kohabränd, mis põhineb loodusel, kultuuril ja turismil	x			x	x	x		x
Kohaliku köögivilja ja mahetootmise potentsiaali tõhustamine läbi Obinitsa vääringuskeskuse rajamise ja mikroettevõtete toetamise	x			x	x		x	
Liidud ja võrgustikud, mis toetavad kohalikke ettevõtteid, aitavad jagada turunduse ja müügikanaleid ning arendada koostööprojekte	x				x	x		
Kodukontori leviku suurenemine ja digitaalsete töövõimaluste kasutamine aitaks meelitada piirkonda noori peresid ja kõrgema kvalifikatsiooniga inimesi	x				x		x	x
Piirivalve ja kaitseobjektide rajamine piirkonnas loob lühiajalisi majanduslikke võimalusi (nt ehitusteenused, toitlustamine ja majutus kaitsevæe objektide rajamisel)	x				x			
Kaitse- ja julgeolekumeetmete rahastus võib luua piirkonda uusi töökohti ning suurendada kohaliku majanduse käivet					x			
Takistused								
Piiratud siseturg ja kõrged transpordikulud piiravad ettevõtete majanduslikke võimalusi	x	x					x	
Mikroettevõtted ei loo piisavalt töökohti ega suurenda oluliselt kohaliku omavalitsuse tulubaasi		x					x	
Hooajalisus mõjutab negatiivselt majanduslikku stabiilsust, eriti turismisektoris	x	x			x		x	
Kapitali ligipääs ja pankade ettevaatlikkus piiravad suuremate investeringute võimalikkust			x	x			x	x
Venemaa turu sulgumine on vähendanud märkimisväärselt ekspordivõimalusi, eriti turismisektoris ning piirikaubanduses	x		x		x		x	x
Energiakriis ja kõrgemad sisendkulud (nt väetised, energia) on tõstnud ettevõtete tootmiskulusid, vähendades nende konkurentsivõimet	x						x	x
Töajõu probleem: Vene-Ukraina sõda ja sellest tingitud geopoliitiline ebakindlus raskendab oluliselt välistöajõu kaasamist, mõjutades piirkonna töajõu olukorda ja vähendades ettevõtete võimalusi töajõudu lähedalt leida ja hoida			x				x	x

Allikas: autori koostatud

Setomaa ettevõtluskeskkonna **sotsiaalsete tegurite (Tabel 9)** analüüsist tuleb välja ettevõtlust julgustavaid kui ka piiravaid mõjusid. Intervjuud näitavad, et Setomaal on tugevalt olemas sotsiaalne kapital: kogukondlik identiteet, sidus kultuuriline vundament ning

looduslähedane elukeskkond. Kuid need positiivsed jooned on pidevas pingeseisundis rahvastiku vähenemise, noorte väljarände ning eluaseme- ja töøjõupuuduse tõttu.

Kõige olulisemaks sotsiaalseks võimaluseks nähakse kogukonna kultuurilist identiteeti, mis aitab tugevdada piirkonna turundusväärtust ja kasvatada kuuluvustunnet. Setomaa kultuur pole staatiline traditsioon, vaid elav osa igapäevasest elust – seda toetab kooliharidus (nt seto keele õpetamine), leelokoorid, käsitöö ja traditsioonilised ettevõtlusvormid. Intervjueeritav 5 toob välja, et kohalik kultuuriline kapital loob eeldused loov- ja turismiettevõtluseks, mis saab areneda koos kohaliku eluviisiga, kuid samas on tema sõnul oluline, et seto kultuur ja turismiettevõtlus oleks paremini digitaalse võimalustega kombineeritud:

„Setomaa on üks väga ainulaadne piirkond – siin elab kultuur, siin elab pärimus. Täna maailmas on traditsioonide hoidmine ja oma juurte väärtustamine kohati lausa trendikaks. Selle potentsiaali täielikuks rakendamiseks oleks aga vaja Setomaa kultuuri senisest veelgi paremini turundada. Selle säilimine on piirkonna turismi alus. Eriti oluline on kultuuri ettevõtluse edendamisel arvestada tänapäevaste digilahenduste tarbimist. Nutikamalt tuleks läheneda, siis on lootust nooremaid sihtgrupe haarata.“

Intervjueeritud näevad kultuuripärandi kapitaliseerimist samas võtmes, nagu Kavaratzis ja Hatch (2013) soovivad – identiteedipõhine bränding aitab perifeerial murda negatiivseid stereotüüpe ning avada uusi turismiturge. Samuti toodi intervjuudes esile, et Setomaa looduslik ilu ja rahulik elukeskkond pakuvad tugevat tõmmet peredele ja elustiiliettevõtjatele. Just need tingimused on argumentideks, millega kutsuda piirkonda inimesi, kes soovivad põgeneda linnakärast ja töötada paindlikumalt. Intervjueeritav 7 kirjeldab sisserännanud ettevõtjate rolli järgmiselt:

„Meil on siin palju häid näiteid peredest, kes on linnast maale tulnud /.../ ja alustanud edukate ettevõtete loomist, sageli peaaegu nullist. Kui see sõnum sellisest elamise viisist ka teiste linnainimesteni jõuab, siis Setomaale võib tulevikus elanike juurde oodata. Ja mitte ainult turisminduses. Setomaa loodus võib diginomaadid jms ka siia meelitada ja nende osas siseturul kui ka rahvusvaheliselt konkureerida.“

Võimalusena nähakse ka elukeskkonna mitmekesistamist eluasemelahenduste kaudu: kvaliteetsed korterid, ridaelamud, arendatud elamukrundid looksid eeldused selleks, et noored pered saaksid päriselt piirkonda. Intervjueeritav 4 toob välja noorte perede sobivuse Setomaale ja olulisimad takistused:

„Ma arvan, et Setomaa ei olegi parim elukoht väga noortele, näiteks 20-aastastele. Selles eas on oluline maailmas ringi vaadata, õppida, võib-olla leida elukaaslane. Aga kui see eluring on tehtud – püsiv suhe olemas ja ehk mõni lapski sündinud –, siis on just ideaalne aeg Setomaale tagasi tulla. Siinne elukeskkond on laste, eriti väikelaste kasvatamiseks väga hea. Küll aga tekib küsimus: kuhu nad tulevad? Sageli puudub noortel oskus või võimalus kinnisvara ise nullist arendada, aga just seda nõuab praegu Setomaale kolimine.“

Selles kontekstis on oluline roll ka kogukondlikul infrastruktuuril: lasteaedadel, koolidel, huviharidusel. Ilma nendeta ei teki püsivat demograafilist baasi. Intervjueeritav 6 kirjeldab enda kogemust lapevanemana kohaliku kooliga:

„Tänapäeva noor lapsevanem ei ole nõus leppima lihtsalt mingi kooli või lasteaiaga – ta tahab oma lapsele selgelt parimat. /.../tuleb tunnistada, et midagi jääb kooliga siiski vajaka. Ma ei tea, kas asi on selles, et õpetajate palgad on madalad või personali napib, igatahes sageli on pedagoogiline lähenemine vanamoodne. Samas on õpetajatel jällegi võimalik lastele personaalsemalt läheneda. Need momendid kõik mõjutavad haridusteenuse kvaliteeti ja minu kui lapsevanema soovi oma last siin koolis hoida.“

Kuid kõikide nende võimaluste realiseerimist takistavad tugevad ja struktuursed sotsiaalsed väljakutsed. Kõige sagedamini mainitud sotsiaalsed probleemid intervjuudes olid rahvastiku vähenemine, vananemine ning noorte lahkumine. Tulemuseks on järjest kahanenud tööealiste arv ja vähene maksutulu, mis piirab omavalitsuse võimalusi teenuste pakkumisel ja investeeringute tegemisel. Sarnaselt majanduskeskkonnale mõjub ka siin negatiivselt eluasemefondi nappus – see takistab uute elanike saabumist ja noorte perede püsivust. Puuduvad kaasaegsed rendipinnad, renditud krundid ja korterelamud, mis tähendab, et isegi kui motivatsioon kolimiseks on olemas, puudub selleks praktiline võimalus. Intervjueeritav 3 kirjeldab eluasemete puudumise seost tööjõuga:

„Eluasemeturg Setomaal on hoopis teistsugune kui linnades. Siin ei ole uusi arendusi, mis võiksid olla atraktiivsed või taskukohased ettevõtete töötajatele. Tegelikult pole ka korralikke kortereid. See loob olukorra, kus inimestel, kes tahaksid siia tööle tulla, ei ole lihtsalt kuhugi elama tulla. Hiljuti sattusin ise olukorda, kus leidsin väga korraliku kinnisvaraobjekti – maja, mis oli heas korras ja võrreldaval tasemel näiteks Tartu linnas asuvate hoonetega. Aga pangast ma sellele siiski laenu ei saanud, sest tagatisvara hind ei võimaldanud vajalikku laenusummat. See näitab selgelt, kui keeruline on siia piirkonda kinnisvarasse investeerida – hiljem on neid investeeringuid raske rahaks teha. Kohalikke

tehinguid tehakse vähe ja keskmised hinnad, mille alusel hindamisakte koostatakse, on lihtsalt liiga madalad.“

Intervjueeritav 3 kogemus peegeldab Chavis jt (2011) kirjeldatud institutsionaalset takistust, kus kohaliku turu väiksus ja madalad hinnatasemed vähendavad tagatiste väärtust ning süvendavad finantsasutuste riskihinnangut. Olulise probleemina tuuakse välja ka kvalifitseeritud tööjõu nappust. Ettevõtjad ei leia töötajaid, kes suudaks täita tänapäevase tööjõuturu nõudmisi – tööetika, oskused, paindlikkus. Selle tulemusel jäävad arenguplaanid ellu viimata. Intervjueeritav 7 toob välja kogemuse põllumajanduse tööjõuga seoses:

„Head, püsivat tööjõudu on keeruline leida. Põllumajanduses on pigem kõigil asjalikel tegijatel oma talud ja tegemised. /.../Ja vähemasjalikud on ebastabiilsed“.

Tööjõu puudusele lisandub intervjuude põhjal madal palgatase võrreldes linnadega, mis ei võimalda piirkonnas konkureerida kvalifitseeritud töötajate pärast. See piirab ka ettevõtete võimalust skaleerida või laiendada tegevust. Lisaks on esile toodud psühholoogiline koormus ja ebakindlus, mida tekitavad ebastabiilne geopoliitiline keskkond ning äärealade narratiiv kui „probleemne ja maha jääv“. Intervjueeritav 1 kirjeldab seda järgmiselt:

„Setode jaoks ei ole Venemaa- hirm midagi uut. Siin kehtib ikka vana põhimõte: „silmad kardavad, käed teevad“. Elu peab edasi minema, isegi kui olukord on ebakindel. Aga väljastpoolt nähakse seda teisiti. Setomaa piiriala maine ja sõjaohu võib takistada investorite, küllastajate või uute elanike huvi piirkonna vastu. Kuuldavasti mõjutas näiteks Vene-Ukraina sõda oluliselt Tartu 2024 väliskülaliste küllastavusarve.“

Kokkuvõttes selgub eelnevast sotsiaalsete tegurite analüüsist, et piirkonna tugev kogukondlik identiteet, kultuuriline kapital ja looduslähedane elukeskkond pakuvad ettevõtluseks ja sisserändeks head alust, kuid nende potentsiaali täielikuks realiseerimiseks tuleb lahendada süvenevad demograafilised probleemid, tööjõupuudus ja investeerimist pärssivad kinnisvaraturu kitsaskohad. Edukuse eelduseks on intervjuude põhjal kohaliku kultuuripärandi ja looduslike eeliste oskuslik sidumine kaasaegsete digilahendustega ning elukeskkonna kvaliteedi sihipärane arendamine, mis võimaldaks kaasata uusi elanikke ja ettevõtjaid.

NÄITEL

Tabel 9

Sotsiaalsete tegurite maatriksanalüüs

Intervjueeritav	1	2	3	4	5	6	7	8
Võimalused								
Kogukonna tugev identiteet ja kultuuriline kapital aitavad tugevdada kohalikku imagot ja turismisektorit	x			x	x			x
Setomaa elukeskkond ja looduslik ilu on oluline tõmbetegur peredele ja elustiiliettevõtjatele		x	x	x	x			x
Võimalus luua mitmekülgseid ja kaasaegseid elamispiindu (korterid, ridaelamud, ühepereelamud), et meelitada piirkonda noori ja peresid	x		x	x	x		x	x
Tugevam ja nutikam kogukondlik infrastruktuur (kool, lasteaed, huviharidus) toetaks noorte perede piirkonda kolimist ja püsivust	x	x			x	x		x
Takistused								
Rahvastiku vähenemine, vananemine ja noorte väljaränne kitsendavad tööjõuturgu ja omavalitsuse tulubaasi	x	x	x		x	x		x
Kvalifitseeritud tööjõu puudus takistab ettevõtete arengut ja uuendusmeelsust			x	x	x		x	x
Eluasemefondi nappus raskendab noorte ja uute elanike saabumist	x		x	x		x	x	x
Madal palgatase võrreldes keskustega vähendab piirkonna atraktiivsust tööturul		x	x	x				x
Võimalikud psühholoogilised mõjud kohalikule elanikkonnale (stress ja ebakindlus), mis vähendab üldist elanike rahulolu ja turvatunnet	x				x			
Piiriala ebakindel maine (sõjaohu tajumine väljastpoolt) võib mõjutada negatiivselt piirkonna atraktiivsust nii piirkonda investeerijate, elanike kui turistide silmis	x				x			x

Allikas: autori koostatud

Tehnoloogilised tegurid (Tabel 10) mõjutavad Setomaa ettevõtluskeskkonda järjest olulisemalt, kuid mõju on kahetine: samal ajal kui digilahendused ja rohetehnoloogiad pakuvad uusi arengusuundi, jäävad paljud ideed realiseerimata infrastruktuuri, ühenduvuse ja oskuste puudulikkuse tõttu. Üheks tehnoloogiliseks võimaluseks on päikeseenergia ja taastuvenergia laiem kasutuselevõtt. Päikesepargid on piirkonnas juba olemas ja mitmed intervjueeritavad rõhutasid, et investeringud päikesepaneelidesse ja akupankadesse aitaksid vähendada energiakulusid ning muuta ettevõtted ja majapidamised. Intervjueeritav 1 kirjeldas päikeseenergia kasutuse osakaalu piirkonnas:

„Energeetiline iseseisvus on Setomaa jaoks väga oluline eesmärk. Hetkel tuleb juba üle 30% piirkonna energiast päikese- ja muudest taastuvenergiaallikatest. See on märkimisväärne saavutus, mis sai teoks eelkõige tänu EST-LAT-RUS piiriülestele

koostööprojektidele. Kahjuks on need projektid nüüdseks lõppenud. /.../ Kuuldavasti on praegu välja töötamisel Balti piiriregioonide konkurentsivõime tõstmise meede, mis võib tulevikus anda täiendavaid vahendeid ka meie taastuenergialahenduste arendamiseks.“

Lisaks on rohetehnoloogia kasutamine kooskõlas Euroopa Liidu rohepöörde eesmärkidega ning võiks suurendada piirkonna atraktiivsust vastutustundlikele investoritele. Teiseks võimaluseks peetakse digitaalse töö, e-teenuste ja kaugtöö laialdasemat kasutamist. Intervjueeritav 7 sõnul aitab kodukontori võimalus maapiirkondadesse meelitada uusi elanikke ja spetsialiste, kes ei ole seotud konkreetse geograafilise töökohaga:

„Setomaa võiks väga hästi toimida kodukontorite piirkonnana – ma tean mitmeid üksikuid tegijaid, kes oma talus vaikselt digilahendusi nokitsevad. Aga kui seda suurelt tahaks arendada, siis eelduseks on see, et elamufondi olukord saaks märgatavalt parandatud. Hetkel ei ole elukondlik kinnisvara kuigi heas seisus. Samuti peab paranema internetiühendus –, kui me tahame neid siia meelitada, siis tuleb need asjad korda teha ja seejärel kõvasti välja kommunikeerida.“ (Intervjueeritav 7)

Kaugtöö potentsiaal on kooskõlas Grimes'i (2003) järeldusega, et usaldusväärne lairibaühendus on üldotstarbeline taristu, mille arendamine võib maapiirkonnas vallandada mitmesektoriaalse väärtusloome. See trend on eriti oluline post-COVID maailmas, kus töövormid on paindlikumad ja inimesed hindavad enam looduslähedast elukeskkonda. Olulise võimalusena nähakse ka nutika turunduse ja tehisintellekti rakendamist kohalikes ettevõtetes. Intervjuudes toodi välja, et AI abil saab tõsta nähtavust (nt läbi Wikipedia ja Google'i märksõnade), parendada veebis planeeritavaid reise ning teha väikeste ressurssidega tõhusat e-turundust. Sellised lahendused on eelkõige vajalikud turismisektoris, kus otsingumootorite kaudu leitavus määrab klientide liikumise. Intervjueeritav 5 kirjeldab siinkohal kohalikku olukorda:

„AI-põhiste reisiplaneerijate tööloogika eeldab, et kogu info, mille põhjal soovitusi antakse, peab olema digitaalses ruumis kättesaadav – olgu selleks siis Google, sotsiaalmeedia või ettevõtte koduleht. Seetõttu on äärmiselt oluline, et kohalikud turismiettevõtted oleksid veebis nähtavad. Paraku on paljud Setomaa turismiettevõtted vanema põlvkonna juhtida ning nende diginähtavus jätab soovida.“

Takistuste osas on intervjueeritavad kõige sagedamini toonud esile elektrivõrgu nõrkuse ning seda, et peenike elektritrass ja madal läbilaskevõime ei võimalda uute tootmisüksuste või tööstusettevõtete rajamist. Intervjueeritav 8 kogemus on siinkohal eriti kõnekas:

„Tahtsime hiljuti Setomaale ühe uue laohoone püsti panna, et oma toodangut ladustada, aga selgus, et see oleks sisuliselt kogu aleviku elektri endale võtnud. No ja sellepärast me lihtsalt ei saanud seda investeringut seal teha. Meie jaoks polnud see mingi ületamatu takistus – tegime selle ära Harjumaal ja kõik. Aga Setomaa mõttes jäi jälle mõni töökoht loomata. /.../See nõrk elektrivõrk hoiab siinset tööstusarengut ikka korralikult tagasi.“

See näitab rõhutatud taristutsükli mõju: kui elektrivõrgu läbilase piirab tootmisvõimsusi, langeb piirkonna investeerimisatraktiivsus ja tekib spiraalne arengulünk. Elektrivõrgu olukord piirab ka rohetehnoloogiate rakendamist suuremas mahus, kuna võrk ei võimalda liini lõppudesse täiendavate päikseparkide rajamist, kust vajadusel ka ülejääke võrku anda. Teine kriitiline kitsaskoht on internetiühenduse ja mobiililevi nõrkus. Eriti piiriäärsetes piirkondades on side ebausaldusväärne ja aeglane, mis mõjutab otseselt nii ettevõtluse konkurentsivõimet kui ka elanike igapäevast elu. Lisaks on välja toodud, et GPS-signaali häired Vene piiri ääres vähendavad usaldusväarsust ja takistavad mõnede logistikateenuste või digirakenduste toimimist. Põllumajanduses tegutsev Intervjueeritav 7 kirjeldab olukorda nõnda:

„Meie valdkonnas liigub masinapark järjest automaatsemaks. Tippseadmed kasutavad palju GPS-i ja on olemas ka täisautomaatsed lahendused, mis teeksid töö ära ilma inimtöajõuta – ainult asukohapõhise juhtimisega. Aga kuna me tegutseme Vene piiri ääres, siis siin see GPS-i kasutamine tihti ei toimi. Ilmselt segab seda Vene poolelt tulev tehnika – seal on GPS-signaali jammerid. Selle tõttu ei saa me oma põllumajanduses neid lahendusi kasutada ja peame tegema palju käsitsi. See pidurdab meie arengut – olgu või vaikselt, aga takistus on reaalne.“

Intervjueeritav 7 kirjeldatud GPS-häire illustreerib, kuidas geograafiline perifeeria ei mõjuta vaid füüsilist taristut, vaid toob kaasa ka digitaalse turvatuse riske, mis pärsivad „neljanda tööstusrevolutsiooni“ tehnoloogiate juurutamist maapiirkondades.

Tabel 10

Tehnoloogiliste tegurite maatriksanalüüs

Intervjueeritav	1	2	3	4	5	6	7	8
Võimalused								
Taastuenergia kasutamise suurendamine aitab vähendada ettevõtete energiakulusid ja tõstab piirkonna atraktiivsust investeringutele	x		x					x
Digitaalsete töövahendite ja kaugtöö laialdasem rakendamine (kodukontor, e-teenused) aitab kaasa uute elanike ja töötajate kaasamisele	x		x		x	x	x	x
Nutikas ja digitaalne turundus, sh tehisintellekti lahenduste rakendamine, tõstab piirkonna ettevõtete nähtavust ja turundusvõimekust	x				x	x		
Takistused								
Nõrk elektrivõrk piirab tööstuslike ja tootmisettevõtete arenguvõimalusi	x		x	x			x	x
Puudulik internetiühendus ja mobiililevi vähendavad ettevõtluse konkurentsivõimet ja elukvaliteeti		x			x	x	x	x
Avaliku transpordi ebapiisavus ja aeglane ühendus keskustega mõjutab negatiivselt elanike ja töötajate liikuvust		x			x	x		x
Digitaalne lõhe (vanemate elanike vähenenud digioskuste tase) takistab digitaalsete lahenduste täielikku rakendamist ja piirab teenuste kättesaadavust			x		x			
GPS ja mobiilside kvaliteedi langus piiriäärsetes piirkondades Vene piiri läheduse tõttu (side häirimine, piiratud teenuste usaldusväärsus)						x	x	x

Allikas: autori koostatud

2.3 Järeldused ja soovitused

Käesolevas alapeatükis kirjeldame järeldusi, mis on tekkinud magistritöö kahest põhisambast: teoreetilisest PEST-raamistikust ja empiirilistest intervjuudest Setomaa ettevõtjate, omavalitsusjuhtide ning ekspertidega. Iga järelduse probleemilause sõnastati alles siis, kui sama teema kordus vähemalt kahes allikas – kas akadeemilises kirjanduses või intervjuudes. Seejärel ühendati lähim teoreetiline mõiste konkreetse empiirilise näite või tsitaadiga. Järeldusi kavandati kolmes etapis: (1) esmased ideed koguti intervjuudes küsitud küsimuse vastustest ja töö autorite arutelust; (2) seejärel analüüsiti nende teoreetilist teostatavust ja seda, kas ja milliste PEST-mõõtmega ettepanek haakub; (3) lõpuks täpsustati iga lahendus kohaliku võimekuse ja potentsiaalse vastutaja vaates, et vältida liiga üldisi või ressursimahukaid soovitusi. Nii said soovitused otse töö empiirilise ja teoreetilise kihi ristlõikest, mitte juhuslikest ideedest.

Järeldused ja soovitusel on jaotatud vastavalt PEST raamistikule: poliitilisteks, majanduslikeks, sotsiaalseteks ning tehnoloogilisteks ning kujutatud tabelis (Lisa 2). Alljärgnevalt kirjeldatakse **poliitiliste teguritega** seotud järeldusi ja lahendusi.

Tuvastati järgnev probleemi, et piiratud KOV-tulubaas kahandab investeringu-võimet ja süvendab sõltuvust tasandusfondist. Sellele pakkusid intervjueritavad välja lahendusena rahandusministeeriumi poolset alternatiivset tulumaksu jaotamist, mis aitaks Setomaa valla saada suurema osa kohalikest tulumaksust, mis muidu laekub riigieelarvesse. See omakorda motiveerib KOV'd kohaliku ettevõtlust veelgi enam toetama.

Teise järeldusena tuvastati, et kaitsekulutuste prioriseerimine surub tsiviil-taristu Setomaal tagaplaanile. Sellele pakkusid intervjueritavad välja lahendusena Kaitse+KOV kaasfinantsmudeli, mille kohaselt iga euro, mille riik investeerib Setomaa kaitsevaldkonda, tooks automaatselt kaasa teatud summa lisaraha kohaliku valla teede ja sidetaristu parandamiseks. Selline lahendus seoks otseselt kaitseinvesteeringud kohaliku tsiviiltaristu arendamisega, tagades, et julgeolekuinvesteeringud parandaksid ühtlasi piirkonna elanike igapäevaelu kvaliteeti.

Setomaa ettevõtluskeskkonna ühe kitsaskohana kerkis esile bürokratlik killustatus, mis pärsib mikro-KOV-ide ja väikeettevõtete projektide esitamist. Selle lahendamiseks soovitati intervjuudes luua projektikeskus „Üks aken“, mis tooks kõik taotlusvormid ja nõustamisteenused ühte kohta. Sellise keskse teenuse kasutuselevõtt vähendaks ettevõtjate ja valla halduskoormust ning paberikulu, sest ministeeriumite ja fondide vaheline asjaajamine toimuks edaspidi koordineeritult ja keskse teenuse kaudu.

Ühe probleemina märgiti intervjuudes ka kõrgemat kapitalikulu, mille põhjuseks on pankade rakendatav riskipreemia piirialade laenude puhul. Selle leevendamiseks pakuti välja Setomaa valla ja KredExi koostöös loodav mikrolaenu- ja käendusfond, mis tagaks osaliselt väikeettevõtjate laene, vähendades sellega pankade poolt nõutavaid tagatise ja võimaldades madalamat intressimäära. Lisaks aitaks see meede kaasa kinnisvara soetamisele piirkonnas, kuna Setomaa objektide tagatisväärtus ei pruugi olla piisav tavapärase pangalaenu jaoks.

Mitmed intervjueritavad tõid välja, et Setomaa ettevõtlusvisioon ei ole jõudnud piisavalt selgelt erinevate huvigruppideni, mistõttu puudub ühtne arusaam ja ühine tegutsemistahe piirkonna arendamisel. Lahendusena pakuti välja visiooni tutvustamise kampaania, mis hõlmaks avalikke arutelusid, koostööseminare ning visuaalselt esitatud strateegia jagamist. Kampaania eesmärk oleks erinevate osapoolte – kohalike ettevõtjate,

NÄITEL

MTÜde, noorte ja ametnike – kaasamine, et kujundada ja levitada selget, inspireerivat ning siduvat tulevikuvisioni.

Ühe probleemina toodi välja, et Setomaa vallavalitsust koormab hetkel ülesannete rohkus ja spetsialistide nappus, mistõttu jääb projektide elluviimise tempo aeglaseks ning suutlikkus piiratud. Probleemi lahendamiseks soovivad autorid Setomaa vallal tugevdada projektijuhtimise võimekust – luues uusi ametikohti (nt projektikoordinaator, arendusjuht), lihtsustades sisemisi protsesse ning kaasates konkreetsete ülesannete täitmiseks välispartnereid ja MTÜsid. Samuti nähakse võimalust teha tihedamat koostööd maakondlike arenduskeskuste ja ülikoolidega, et kaasata praktikante ja eksperte.

Kokkuvõtva poliitilise võimalusena toodi välja, et Setomaa ettevõtluskeskkonna jätkusuutlikuks arendamiseks on oluline, et seni tuvastatud probleemid ja kitsaskohad ei jääks vaid analüütiliseks kokkuvõtteks, vaid muutuksid kogukondliku mõttetöö aluseks. Seetõttu soovivad autorid korraldada ideekorjeid ja mõttetalguid, mis lähtuvad käesolevas töös esitatud järeldustest. Sellised arutelud, kuhu on kaasatud nii kohalikud elanikud, ettevõtjad, noored kui ka eksperdid, aitaksid luua laiapõhjalise visiooni ning kujundada järgmised sihipärased sammud Setomaa ettevõtluskeskkonna arendamisel.

Alljärgnevalt kirjeldatakse **majanduslike teguritega** seotud järeldusi ja lahendusi. Intervjuude põhjal on Setomaa ettevõtjate ja majapidamiste üheks suurimaks kulturiskiks kõrged energia- ja sisendhinnad, mis vähendavad kasumimarginaale ja muudavad äriplaanid ebastabiilseks. Lahendusena nähakse kohaliku energiaühistu loomist, mis rajaks piirkonda päikesepargi ja akusalvesti. Ühistu liikmetel oleks võimalik osta elektrit kindla ja madalama hinnaga võrreldes börsihindadega. Selline fikseeritud hinnamudel aitab maandada hinnakõikumiste riski, parandab prognoositavust ning loob eeldused energiamajanduslikult stabiilsemaks ettevõtluskeskkonnaks.

Venemaa turu sulgumine on oluliselt vähendanud Setomaa tootjate ekspordikäivet ning turismivoogusid idasuunalt. Selle mõjuga toimetulekuks pakuti välja Baltic Inner Market müügikonsortsiumi loomist – regionaalset koostöövormi, mis ühendaks Setomaa toidutootjad ja käsitööväikeettevõtted ühe tugeva kaubamärgi alla. Konsortsium võimaldaks korraldada ühise ladustamise, logistikavõrgustiku ja distributsiooni Läti ja Leedu jaeketidesse ning e-poodidesse, avades uusi turge ja tugevdades piirkonna ekspordivõimekust.

Intervjuudest tuli välja, et Setomaa suitsusaun on rahvusvaheliselt tunnustatud UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirjas, kuid selle potentsiaal on veel täielikult rakendamata. Et tugevdada piirkonna nähtavust ja pikendada turismihooaega väljaspool suve,

on autorid välja pakkunud MTÜ Seto Turismil talvise suitsusaunafestivali Seto Sauna Week korraldamise.

Võimalusena on välja toodud, et Setomaa taastuenergia osakaal on juba märkimisväärne, pakkudes head lähtekohta rohetehnoloogia arendamiseks. Selle potentsiaali võimendamiseks autorid soovitanud Setomaa Liidul korraldada Green Seto investoripäev, mis tooks piirkonda rohetehnoloogia fonde ja iduettevõtteid, soodustades koostööpiloote ning esitades Setomaad kui innovaatilist testkeskkonda.

Setomaa põllumajanduse potentsiaali arvestades näevad autorid võimalust kujundada piirkonnast Eesti esimene 100% mahepiirkond. Selle saavutamine eeldab kohalike tootjate ühist visiooni ja koordineeritud tegevust mahesertifikaatide suunas liikumisel. Initsiatiivi võiks juhtida koostöös KOViga.

Alljärgnevalt kirjeldatakse **sotsiaalsete teguritega** seotud järeldusi ja lahendusi. Intervjuudes ja tööjõu analüüsis toodi välja, et madal palgatase ja kvalifikatsiooni-auk vähendavad Setomaa atraktiivsust spetsialistide silmis. Probleemi lahendamiseks pakuvad autorid välja tööjõu rotatsiooniskeemi, mille raames saaks spetsialist tööandjapoolse palgatoetuse ja eluaseme starditoe. See meede aitaks tuua piirkonda kvalifitseeritud tööjõudu, tasandada palgavahesid ning elavdada kohalike teenuste ja valdkondade arengut. Skeemi rakendamist võiks toetada HTM ja Töötukassa.

Intervjuueeritavad tõid esile, et uued elanikud kogeivad Setomaale kolides infopuudust ja raskusi kohanemisel, mis võib takistada püsima jäämist. Selle leevendamiseks on autorid ja intervjuueeritavad välja pakkunud „Sisseviskaja“ onboarding-teenuse loomise. Tegemist oleks valla poolt määratud kontaktisikuga, kes aitaks uutel tulijatel leida ajutise elukoha, liikuda läbi kohaliku bürokraatia ja tutvustada piirkonna teenuseid ning kogukonda. Teenus lihtsustaks sisseelamist ja tugevdaks kogukondlikku sidusust.

Setomaal on tugev ja tegus vabatahtlike kogukond, kuid selle potentsiaal ei ole süsteemselt rakendatud. Selleks pakuvad autorid välja kogukonna platvormi loomise – veebirakenduse, mis koondaks talgud, teenetevahetuse ja vabatahtlikud algatused ühte digitaalsesse keskkonda. See aitaks vähendada kogukondlike projektide rahalist koormust ning tugevdaks piirkondlikku sidusust ja koostegemise kultuuri. Platvormi arendamist võiks vedada koostöös kohalike MTÜde ja KOViga.

Intervjuudes rõhutati, et Setomaa suitsusauna traditsioonil on suur rahvusvaheline huvipotentsiaal, kuid see pole veel digitaalsel kujul piisavalt kasutusele võetud. Lahendusena pakuvad kohalikule kogukonnale ja MTÜ Setomaa Turismile välja luua Online Sauna

Masterclassi – veebipõhise videokursuse, mis tutvustab suitsusauna rituaale ja turvalist saunatamist laiemale publikule. Digitaalne formaat võimaldaks laiendada sihtrühma, suurendada rahvusvahelist nähtavust ning luua püsiva tuluallika kohaliku kultuuri hoidmiseks ja arendamiseks.

Kuigi Setomaa suurematesse keskustesse on valguskaablid rajatud, takistab ühenduse kõrge hind selle jõudmist kaugematesse taludesse, mistõttu pole piirkond kujunenud atraktiivseks kaugtöö sihtkohaks. Selle lahendamiseks on autorid soovitanud KOV-ile ja Siseministeriumile rajada Setomaa 5G julgeolekuvõrk – lahendus, mis näeb ette täiendavate 5G mastide püstitamist. Need tagaksid kiire ja stabiilse internetiühenduse madalamate kuludega kui valguskaabli individuaalne väljaehitus ning tugevdaksid ühtlasi piirkonna strateegilist julgeolekut.

Paljudel Setomaa väikeettevõtjatel puuduvad digiturunduse ja ekspordi pädevused, mis piirab nende võimekust toodetega välisurgudele jõuda. Selle oskuste puuduse leevendamiseks on välja pakutud Seto Export Academy – kuuekuuline praktiline koolitusprogramm, mis hõlmab e-poe platvormide seadistamist, AI-turunduse tööriistu, ekspordiloogikat ning hinnakujunduse ja kalkulatsioonide põhimõtteid.

Setomaa tööstusettevõtete arengut piirab elektrivõrgu vähene võimekus, mis takistab uute tootmisliinide rajamist ning tekitab pingelangusi. Lahendusena on pakutud välja piirkondliku elektrivõrgu tugevdamine, sealhulgas uue liini ja lokaalse microgrid'i rajamine. See tagaks ettevõtjatele stabiilse ja katkestustevaba elektrivarustuse ning looks vajalikud eeldused tootmise laiendamiseks ja investeeringute kaasamiseks.

Setomaa puhas loodus ja rahulik elukeskkond pakuvad tugevat kontrasti linnakesksetele töövormidele ning loovad eeldused nii taastumisturismi kui ka kaugtöö retreat'ide arendamiseks. Selle potentsiaali rakendamiseks on autorid soovitanud MTÜ-l Seto Turism ja kohalikel turismiettevõtjatel välja arendada Setomaa Health & Nature Trails kontseptsioon – teemapõhised elustiilitervise paketid, mis on ühendatud kaugtöö sõlmpunktidega. Selline lähenemine pakub külastajatele terviklikku heaolu- ja tööelamust ning aitab pikendada hooajaväliselt tulu piirkonnas.

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö käsitleb ettevõtluse arenguvõimalusi ja takistusi ääremaal, keskendudes juhtumiuuringuna Setomaa piirkonnale. Ääremaa kui mõiste hõlmab nii geograafilist kui ka sotsiaalmajanduslikku kaugust keskustest, olles sageli seotud madala rahvastikutiheduse, aeglase majanduskasvu ning piiratud ligipääsuga avalikele teenustele ja infrastruktuurile. Magistritöö eesmärk oli analüüsida Setomaa ettevõtluskeskkonda, tuvastada selle võtmetegurid ning teha ettepanekuid, kuidas ääremaade ettevõtlust toetada jätkusuutlikul viisil.

Teoreetilises osas anti ülevaade ääremaastumise ja perifeeria mõistetest, käsitledes nende kujunemist ajaloos ja tähendust tänapäeva regionaalarengu kontekstis. Ääremaastumine on olnud pikaajaline protsess, mida on mõjutanud tööstusrevolutsioonist alguse saanud linnastumine, globaliseerumine ning kaasaegne tööjaotus, mille tulemusel on majandustegevus koondunud suurlinnadesse ja keskustesse. Eestis on ääremaastumine eriti ilmne Lõuna- ja Kesk-Eestis ning Kagu-Eestis, sh Setomaal, kus demograafiline kahanemine, noorte lahkumine ning majandusliku atraktiivsuse langus on toonud kaasa keerulise olukorra ettevõtluse arendamisel.

Empiiriline osa põhineb PEST-analüüsil, mille abil hinnati Setomaa ettevõtluskeskkonda poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete ja tehnoloogiliste tegurite lõikes. Analüüs tõi esile mitmeid kitsaskohti: killustatud rahastussüsteem, piiratud ligipääs toetustele, ebapiisav taristu ja kvalifitseeritud tööjõu nappus. Geopoliitiline ebastabiilsus, eriti seoses Vene-Ukraina sõjaga, on suurendanud piirkonna investeerimisriske. Sotsiaalsetest teguritest mõjutas ettevõtlust elanikkonna vananemine, järelkasvu puudumine ning kogukondliku aktiivsuse nõrgenemine. Tehnoloogiliselt on piirkond maas digitaristu ja digioskuste arendamisel, millele lisandub energiavarustuse ebaühtlus.

Oluliseks järelduseks on, et äärepiirkondade ettevõtluse arendamine eeldab paindlikku ja kohalikule kontekstile kohandatud lähenemist. Setomaa näitel saab rõhutada vajadust tugevdada mikroettevõtlust, toetada kogukonnapõhiseid algatusi ning parandada transpordi- ja sidetaristut. Samuti tuleks toetusskeeme kohandada piirkondade eripäradele ja tõsta kohaliku omavalitsuse haldussuutlikkust.

Töö soovitusel käsitlevad muu hulgas digitaristu arendamist, ääremaale kohandatud maksupoliitika kujundamist ning kohaliku identiteedi ja loodusressursside sidumist ettevõtluse edendamiseks. Lõpuks rõhutatakse vajadust arendada regionaalpoliitikat, mis

looks pikaajalisi eeldusi ääremaastunud piirkondade atraktiivsuse ja konkurentsivõime suurendamiseks.

Kokkuvõttes näitab töö, et ääremaade ettevõtlusel on jätkuvalt mitmeid tõkkeid, kuid samas ka seni kasutamata potentsiaali. Setomaa näide kinnitab, et ääremaad ei ole pelgalt mahajäänud piirkonnad, vaid võivad olla kultuuriliselt ja looduslikult unikaalsed kohad, kus arukas poliitika ja kohalik initsiatiiv suudavad toetada ettevõtluse arengut. Magistritöö pakub sisendit regionaalpoliitika kujundajatele, kohalikele omavalitsustele ja arenduskeskustele, rõhutades vajadust integreerida ääremaade arendamine senisest veel enam laiemasse riiklikku strateegilisse raamistikku.

Viidatud allikad

1. Abhinav, A., & Boora, A. S. (2023). Exploring the impact of digital marketing on rural consumer behavior: A comprehensive study. *International Journal on Recent and Innovation Trends in Computing and Communication*, 11(5), 412–419.
<https://doi.org/10.17762/ijritcc.v11i5.9907>
2. Alavuotunki, K., Haapanen, M., & Pirttilä, J. (2019). The effects of the value-added tax on revenue and inequality. *The Journal of Development Studies*, 55(4), 490–508.
<https://doi.org/10.1080/00220388.2017.1400015>
3. Andžāns, M., Škiltere, D., Auziņš, J., & Muižnieks, N. (2023). *Societal perceptions in transition from a borderland to a frontline: Latvia's Latgale during the war in Ukraine*. ResearchGate.
https://www.researchgate.net/publication/384117639_Societal_Perceptions_in_Transition_from_a_Borderland_to_a_Frontline_Latvia%27s_Latgale_During_the_War_in_Ukraine
4. Angel, S. (2023). Urban expansion: Theory, evidence and practice. *Buildings & Cities*, 4(1), 124–138. <https://doi.org/10.5334/bc.348>
5. Arrighi, G. (1990). The developmentalist illusion: A reconceptualization of the semi-periphery. In W. G. Martin (Ed.), *Semiperipheral states in the world-economy* (pp. 11–42). Greenwood Press.
https://www.academia.edu/35764792/Arrighi_Developmentalist_Illusion
6. Ashmore, F., Price, L., & Deville, J. (2020). *Be Bold, Be Innovative, Be a Digital Hub: A Guide to Setting Up and Running a Digital Hub*. University of Lincoln.
https://repository.lincoln.ac.uk/articles/book/Be_Bold_Be_Innovative_Be_a_Digital_Hub_A_Guide_to_Setting_Up_and_Running_a_Digital_Hub/24384550
7. Bairoch, P., & Goertz, G. (1986). Factors of urbanisation in the nineteenth century developed countries: A descriptive and econometric analysis. *Urban Studies*, 23(3), 285–305. <https://doi.org/10.1080/00420988620080351>
8. Barslund, M., Busse, M., & Schwarzwälder, J. (2015). *Labour mobility in Europe: An untapped resource?* (CEPS Policy Brief No. 327). Centre for European Policy Studies.
https://aei.pitt.edu/62194/1/Labour_Mobility_PB_joint_Bertelsmann_FINAL_mb.pdf

NÄITEL

9. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Maksimovic, V. (2005). *Financial and Legal Constraints to Firm Growth: Does Firm Size Matter?* *The Journal of Finance*, 60(1), 137–177. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2005.00727.x>
10. Bosworth, G., & Atterton, J. (2012). Entrepreneurial in-migration and neoendogenous rural development. *Rural Sociology*, 77(2), 254–279. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2012.00079.x>
11. Boutary, M., & Monnoyer, M.-C. (2006). The implementation of information and communication technologies in SMEs. In T. de Noronha Vaz, E. J. Morgan, & P. Nijkamp (Eds.), *The new European rurality: Strategies for small firms* (pp. 129–142). Ashgate.
12. Bryden, J. M., & Munro, G. (2000). New approaches to economic development in peripheral rural regions. *Scottish Geographical Magazine*, 116(2), 111–124. <https://doi.org/10.1080/00369220018737085>
13. Cantner, U., Dettmann, E., Giebler, A., Guenther, J., & Kristalova, M. (2019). The impact of innovation and innovation subsidies on economic development in German regions. *Regional Studies*, 53, 1284–1295. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1639656>
14. Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell.
15. Chang, B. P. I., Massri, C., Reipurth, M., Petropoulou, E., Hüttl-Maack, V., Gawlik, D., Kujáni, K., Szente, V., Hegyi, A., Szegedyné Fricz, Á., Santa Cruz, E., Benos, T., Aouinaït, C., Campos, D., Alfaro, B., Jansseni, F., Theodorakopoulou, I., Iliopoulos, C., & Hieke, S. (2022). Barriers and facilitators of purchasing from short food supply chains: Evidence from consumer focus groups in Germany, Spain, Greece and Hungary. *International Journal of Food Studies*, 11, 208–218. <https://www.iseki-food-ejournal.com/article/298>
16. Chanieabate, M., He, H., Guo, C., Abrahamgeremew, B., & Huang, Y. (2023). *Examining the Relationship between Transportation Infrastructure, Urbanization Level and Rural-Urban Income Gap in China*. *Sustainability*, 15(10), 8410. <https://doi.org/10.3390/su15108410>
17. Chavis, L. W., Klapper, L. F., & Love, I. (2011). *The Impact of the Business Environment on Young Firm Financing*. *The World Bank Economic Review*, 25(3), 486–507. <https://doi.org/10.1093/wber/lhr045>

18. Chen, C.-L., & Vickerman, R. (2017). *Can transport infrastructure change regions' economic fortunes? Some evidence from Europe and China*. *Regional Studies*, 51(1), 144–160. <https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1262017>
19. Cisilino, F., & Licciardo, G. (2022). *Potential and complexity of implementing financial instruments in the framework of rural development policies in Italy: The Friuli Venezia Giulia revolving fund*. *Sustainability*, 14(23), 16090. <https://doi.org/10.3390/su142316090>
20. Copus, A. (2001). From Core-Periphery to Polycentric Development: Concepts of Spatial and Aspatial Peripherality. *European Planning Studies*, 9(4), 539–552. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713666491>
21. Cucculelli, M., Di Marcoberardino, D., & Giampaoli, N. (2023). Population ageing and entrepreneurship under a regional perspective: A bibliometric and content analysis. *Review of Regional Research*, 43, 381–407. <https://doi.org/10.1007/s10037-023-00184-7>
22. Dan, M.-C., & Popescu, C. (2017). *Entrepreneurship in the rural areas of Romania: The impact of the 2007–2013 EU funding programmes*. Proceedings of the International Conference on Business Excellence, 11(1), 1191–1200. <https://doi.org/10.1515/picbe-2017-0116>
23. David, Q., Janiak, A., & Wasmer, E. (2008). *Local Social Capital and Geographical Mobility: A Theory*. IZA Discussion Paper No. 3668. <https://ftp.iza.org/dp3668.pdf>
24. Dharmaraj, R., & Amudha, M. (2024). *Rural and Urban Consumer Behavior Towards Consumer Durable and Non-Durable Products: A Comparative Study in Vellore District*. *ComFin Research*, 12(1), 38–43. <https://doi.org/10.34293/commerce.v12i1.6901>
25. Donald, B., & Hall, H. (2022). Urban shrinkage and economic restructuring in Canada: The case of Ontario and Québec. *Journal of Urban Affairs*, 44(5), 759–777. <https://muse.jhu.edu/article/895666>
26. Dudek, M., & Karwat-Woźniak, B. (2018). *Barriers and challenges in increasing rural employment: Labour resources and selected policy instruments. The case of EU Cohesion Policy and Common Agricultural Policy interventions in Poland*. *Rural Development* 2018. https://www.researchgate.net/publication/323803024_BARRIERS_AND_CHALLENGES

[GES IN INCREASING RURAL EMPLOYMENT LABOUR RESOURCES AND SELECTED POLICY INSTRUMENTS THE CASE OF EU COHESION POLICY AND COMMON AGRICULTURAL POLICY INTERVENTIONS IN POLAND](#)

27. Dupont, V., & Martin, P. (2006). Subsidies to poor regions and inequalities: Some unpleasant arithmetic. *Journal of Economic Geography*, 6(2), 223–240.

<https://doi.org/10.1093/jeg/lbi019>

28. Eesti Keskkonnaagentuur. (2021). *Keskkonnaseisundi aruanne 2021*.

<https://keskkonnaportaal.ee/et/publikatsioonid>

29. Eesti Koostöö Kogu (2021). Eesti inimarengu aruanne 2021/2022. Eesti Koostöö Kogu.

https://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2021/03/EIA25_tervik_final.pdf

30. Eesti Pank. (2021). *Rahapoliitika ja Majandus 2/2021*.

https://haldus.eestipank.ee/sites/default/files/2021-06/rpm_2_2021_est_.pdf

31. Eesti Teadusagentuur. (2021). *RAM-KOV: Ettevõtluskeskkonna ja avalike teenuste analüüs*.

https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2021/01/RITA2_108_RAM-KOV_kasu_-_ettevotlusest_LOPPARUANNE.pdf

32. Euroopa Komisjon. (2021). *Maapiirkondade arengu pikaajaline visioon – Tugevamad, ühendatud, vastupanuvõimelised ja jõukad ELi maapiirkonnad aastaks 2040*. Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0345>

33. Euroopa Parlament. (2023). *Raport komisjoni uue äärepoolseimaid piirkondi käsitleva teatise hindamise kohta (A9-0156/2023)*. Euroopa Parlament.

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0156_ET.html

34. European Environment Agency. (2020). *The European environment — state and outlook 2020*. <https://www.eea.europa.eu/soer-2020>

35. Fanjul, Á., García-León, M., & Sotillo, M. G. (2024). Community-driven innovation: Shifting power, solving problems. *Best Start Region 1*.

<https://beststartregion1.com/community-driven>

36. Federle, J., Meier, A., Müller, G. J., & Sehn, V. (2024). Proximity to war: The stock market response to the Russian invasion of Ukraine. *Journal of Money, Credit and Banking*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/jmcb.13226>

37. Friedmann, J. (1966). *Regional development policy: A case study of Venezuela*. Cambridge, MA: MIT Press.
38. Gaudiosi, G. (2019). *The respect of the international environmental law in the Northern Dimension Environmental Partnership*. Retrieved from <https://consensus.app/papers/the-respect-of-the-international-environmental-law-in-the-gaudiosi/2127390981725336864bcd79b9ad1045/>
39. Gomes, S., Lopes, J. M. M., & Nogueira, S. (2023). Willingness to pay more for green products: A critical challenge for Gen Z. *Journal of Cleaner Production*, 390, 136092. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.136092>
40. Grimes, S. (2003). The digital economy challenge facing peripheral rural areas. *Progress in Human Geography*, 27(2), 174–193. <https://doi.org/10.1191/0309132503ph421oa>
41. Hartley, D. (2013). Urban decline in Rust-Belt cities. *Economic Commentary*, 2013(6). Federal Reserve Bank of Cleveland. <https://www.clevelandfed.org/publications/economic-commentary/2013/ec-201306-urban-decline-in-rust-belt-cities>
42. Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
43. High, S. (2003). *Industrial sunset: The making of North America's rust belt, 1969–1984*. University of Toronto Press.
44. Hohenberg, P. M., & Lees, L. H. (1995). *The making of urban Europe, 1000–1994* (2nd ed.). Harvard University Press.
45. Inimareng. (2020). *Keskuse ja ääremaa lõhe Eestis*. Eesti Inimarengu Aruanne 2020. <https://2020.inimareng.ee/keskuse-ja-%C3%A4%C3%A4remaa-l%C3%B5he-eestis.html#konkurentsiv%C3%B5imele-keskenduv-regionaalpoliitika-ei-ole-%C3%A4%C3%A4remaastumist-v%C3%A4hendanud>
46. Kavaratzis, M., & Hatch, M. J. (2013). The dynamics of place brands: An identity-based approach to place branding theory. *Marketing Theory*, 13(1), 69–86. <https://doi.org/10.1177/1470593112467268>
47. Kean, R., Gaskill, L., Leistritz, F., Jasper, C., Bastow-Shoop, H., Jolly, L., & Sternquist, B. (1998). Effects of community characteristics, business environment, and competitive strategies on rural retail business performance. *Journal of Small Business Management*, 36(2), 45–57.

NÄITEL

48. Kinange, U., & Patil, N. (2020). *Business environment: The concept and a literature review*. 11th International Conference on Shifting Paradigm in Business Economy and Society: Vision 2050.
49. Lang, T. (2015). Socio-economic and political responses to regional polarisation and socio-spatial peripheralisation in Central and Eastern Europe: A research agenda. *Hungarian Geographical Bulletin*, 64(3), 171–185.
<https://doi.org/10.15201/hungeobull.64.3.2>
50. Lange, P., Piorr, A., Siebert, R., & Zasada, I. (2013). Spatial differentiation of farm diversification: How rural attractiveness and vicinity to cities determine farm households' response to the CAP. *Land Use Policy*, 31, 136–144.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.02.010>
51. Lehtonen, O. (2023). Do the subsidies of the Rural Development Programme increase employment in rural firms? A counterfactual impact evaluation from mainland Finland. *European Countryside*, 15(2), 167–185.
<https://doi.org/10.2478/euco-2023-0009>
52. Lewandowska, A. (2021). Interactions between investments in innovation and SME competitiveness in the peripheral regions. *Journal of International Studies*, 14(1), 285–307. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-1/20>
53. Malecki, E. J. (2003). Digital development in rural areas: Potentials and pitfalls. *Journal of Rural Studies*, 19(2), 201–214.
[https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(02\)00068-2](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(02)00068-2)
54. Marangon, F., Troiano, S., Tempesta, T., & Vecchiato, D. (2013). Consumer Behaviour in Rural Tourism: Conjoint Analysis of Choice Attributes in the Italian-Slovenian Cross-Boundary Area. *Politica Agricola Internazionale – International Agricultural Policy*, 2013(3), 27–46.
<https://ageconsearch.umn.edu/record/169838/files/Marangon.pdf>
55. Meixner, O., Pöchtrager, S., Kirner, L., Kantelhardt, J., Hovorka, G., & Peter, S. (2020). Economic effects of rural development programmes in Austria. *International Journal of Food System Dynamics*, 11(4), 351–366.
<https://ideas.repec.org/a/ags/ijofsd/346004.html>
56. Nepelski, D., De Prato, G., & Simonelli, F. (2017). Arduino – a global network for digital innovation. In *Open Innovation 2.0 Yearbook 2017–2018* (pp. 80–85). Publications Office of the European Union.

https://www.researchgate.net/publication/324414810_Arduino_-_a_global_network_for_digital_innovation_in_Open_innovation_20_yearbook_2017-2018

57. Nipo, D. T., Lily, J., Fabeil, N. F., & Abdul Jamil, I. A. (2024). Transforming rural entrepreneurship through digital innovation: A review on opportunities, barriers and challenges. *Journal of Management and Sustainability*, 14(2), 114–126.

<https://doi.org/10.5539/jms.v14n2p114>

58. Nsofor, A. A. (2008). *The business environment*. SSRN Electronic Journal.

<https://doi.org/10.2139/ssrn.1262244>

59. O'Shaughnessy, M., Casey, E., & Enright, P. (2011). Rural transport in peripheral rural areas: The role of social enterprises in meeting the needs of rural citizens. *Social Enterprise Journal*, 7(2), 183–190. <https://doi.org/10.1108/17508611111156637>

60. OECD. (2020). *Rural well-being: Geography of opportunities*. OECD Publishing.

https://www.oecd.org/en/publications/rural-well-being_d25cef80-en.html

61. OECD. (2022). *OECD economic surveys: Finland 2022*. OECD Publishing.

https://www.oecd.org/en/publications/2022/12/oecd-economic-surveys-finland-2022_85622850.html

62. Ortega-Reig, M., Schürmann, C., Ferrandis Martínez, A., & Copus, A. (2023). Measuring access to services of general interest as a diagnostic tool to identify well-being disparities between rural areas in Europe. *Land*, 12(5), 1049.

<https://doi.org/10.3390/land12051049>

63. Parmaksız, D., Ülkü, M. A., & Weigand, H. (2024). Investigating rural logistics and transportation through the lens of quadruple bottom line sustainability. *Logistics*, 8(3), 81. <https://doi.org/10.3390/logistics8030081>

64. Pato, M. L., & Teixeira, A. A. C. (2016). Twenty years of rural entrepreneurship: A bibliometric survey. *Sociologia Ruralis*, 56(1), 3–28.

<https://doi.org/10.1111/soru.12058>

65. Pattaratanakun, A., & Taecharungroj, V. (2024). Economic outcomes of place branding: Evidence from a scoping review. *Journal of Place Management and Development*, 17(4), 464–483. <https://doi.org/10.1108/JPMD-03-2024-0020>

66. Pérez-Méndez, J. A., Vega-Muñoz, A., Hidalgo-Gallegos, J., & Carrera-Fernández, M. V. (2019). Public support and competitiveness in rural areas: The case of Asturian SMEs. *Journal of Rural Studies*, 68, 231–240.

NÄITEL

67. Plüschke-Altöf, B. (2017). Re-inventing Setomaa: The challenges of fighting stigmatisation in peripheral rural areas in Estonia. *Studies of Transition States and Societies*, 9(1), 35–50. <https://www.jstor.org/stable/45173992>
68. Plüschke-Altöf, B., Loewen, B., & Leetmaa, K. (2020). Keskuse ja ääremaa lõhe Eestis. In H. Sooväli-Sepping (Toim.), *Eesti inimarengu aruanne 2019/2020: Linnastunud ühiskonna ruumilised valikud* (lk 44–55). Eesti Koostöö Kogu. <https://2020.inimareng.ee/print/EIA-2019-1.2.pdf>
69. Politsei- ja Piirivalveamet. (n.d.). *Piiriületusinfo*. Retrieved from <https://www.politsei.ee/et/piirueletusinfo>
70. Polykalas, S. E., & Vlachos, K. G. (2006). Broadband penetration and broadband competition: Evidence and analysis in the EU market. *Info*, 8(6), 15–30. <https://doi.org/10.1108/14636690610707464>
71. Raagmaa, G. (2015). Territorial governance and core–periphery relations: The implications of European policy concepts for Central and Eastern Europe. In S. Szüdi, B. Greskovits & A. Lang (Eds.), *Territorial Cohesion in Europe* (pp. 187–203). Budapest: Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences. https://www.academia.edu/67343916/Territorial_Governance_and_Core_Periphery_Relations_The_Implications_of_European_Policy_Concepts_for_Central_and_Eastern_Europe
72. Raagmaa, G. (2023). Estonian population and regional development during the last 30 years—back to the small town? *Regional Science Policy & Practice*, 15(4), 826–844. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12623>
73. Rahandusministeerium. (2020). *Regionaalse arengu tegevuskava*. <https://www.fin.ee/media/5696/download>
74. Rahandusministeerium. (2020). *Setomaa programm*. Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/120052020029>
75. Riigi Tugiteenuste Keskus. (n.d.). *Euroopa Liidu välisvahendid: Rakendusperiood 2021–2027*. RTK. <https://www.rtk.ee/toetuste-ulevaated-ja-oigusaktid/euroopa-liidu-valisvahendid/rakendusperiood-2021-2027>
76. Riigikantselei. (2023). *Riskid ja julgeolekuolukorra hindamine*. <https://www.riigikantselei.ee/riskid>

77. Riigikogu. (2016). *Kohalike omavalitsuste rahastamisest Eestis*. Uuringute ja analüüside osakond, Riigikogu Kantslei. <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/Kohalike-omavalitsuste-rahastamisest-Eestis.pdf>
78. Riigikogu. (2022). *Toetused konkreetsete tegevuste või investeeringute toetamiseks*. Riigikogu. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130112022004>
79. Riigikontroll. (n.d.). *Auditid ja aruanded*. <https://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2505/Area/1/language/et-EE/Default.aspx>
80. Rye, J. F. (2018). Labour migrants and rural change: The “mobility transformation” of Hitra/Frøya, Norway, 2005–2015. *Journal of Rural Studies*, 64, 189–199. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.12.003>
81. Rye, J. F., & Slettebak, M. H. (2020). The new geography of labour migration: EU11 migrants in rural Norway. *Journal of Rural Studies*, 75, 125–131. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.01.014>
82. Scott, A. J. (1998). *Regions and the world economy: The coming shape of global production, competition, and political order*. Oxford University Press.
83. Setomaa Arenduskeskus. (2010). *Elanike tarbimisharjumused ja ettevõtlusvõimalused Setomaal*. [PowerPoint esitlus]. <https://www.setomaa.ee/kogukond/docs/file/buy%20local/Setomaa%20tarbimisuuring.ppt>
84. Setomaa Vald. (2021). *Setomaa Edendüsfondi 2021. aasta teine taotlusvoor*. <https://www.setomaa.ee/kogukond/teemaveeb/sef/rahastamisotsused/2021-teine-taotlusvoor>
85. Setomaa Vallavalitsus. (2023). *Setomaa valla arengukava 2023–2032*. <https://setomaa.kovtp.ee/documents/17842494/38069264/Setomaa%2Bvalla%2Barengukava%2B2023-2032%2BEELN%C3%95U.pdf/648d5d92-ac77-40ea-9285-014935c70f81>
86. Setomaa Vallavolikogu. (2022, September 29). *Setomaa valla arengukava 2022–2031* (Määrus nr 13). *Riigi Teataja*. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4081/0202/2027/SetomaaVVK_29092022_m13_L1.pdf

87. Simões, F., & Marta, E. (2024). *Public Employment Services and Vulnerable Youth in the EU: The Case of Rural NEETs*. *Politics and Governance*, 12(1), 1–10. <https://doi.org/10.17645/pag.7432>
88. Skerratt, S. (2010). Hot spots and not spots: Addressing infrastructure and service provision through combined approaches in rural Scotland. *Sustainability*, 2(6), 1719–1741. <https://doi.org/10.3390/su2061719>
89. Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., & Skuras, D. (2004). Rural entrepreneurship in Europe: A research framework and agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 10(6), 404–425. <https://doi.org/10.1108/13552550410564725>
90. Statistikaamet. (2015). *Eesti piirkondlik areng 2015*. Tallinn: Statistikaamet. https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-08/Eesti_piirkondlik_areng_2015.pdf
91. Statistikaamet. (2021). *Eesti rahvastik 2021*. Statistikaamet. https://www.stat.ee/sites/default/files/2024-04/Eesti_rahvastik_Loendamata_loendatud_ETiit.pdf
92. Statistikaamet. (2021). *Rahvaarv maakonna, soo ja vanuserühma järgi, 1. jaanuar (RV022)* [Andmebaasitabel]. Statistikaamet. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik_rahvastikusundmused-ja-ränne_rahvaarv-ja-selle-muutumine/RV022
93. Statistikaamet. (2025). *Rahvastik soo, vanuserühma ja maakonna järgi, 1. jaanuar (RV022U)* [Andmebaasitabel]. Statistikaamet. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik_rahvastikunaitajad-ja-koosseis_rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV022U
94. Sugrue, T. J. (1996). *The origins of the urban crisis: Race and inequality in postwar Detroit*. Princeton University Press.
95. Tammaru, T. (2001). Suburbanization in Estonia. *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat*, 32, 35–49.
96. Tocco, B., Davidova, S., & Bailey, A. (2012). *Supply and demand side limitations affecting the structure of agriculture and the rural economy* (Factor Markets Working Paper No. 21). Centre for European Policy Studies. https://ageconsearch.umn.edu/record/122849/files/FM_WP21%20Tocco%20et%20al%20Supply%20and%20Demand%20Side%20Limitations.pdf

97. Tomson, E. (2014). Sustainable rural development in Estonia. *Journal of Mountain Science and Development*, 1(1), 11–19. https://jmsd.bg/files/articles/17/17-11_E_Tomson.pdf
98. Transparency International. (2024). *Corruption Perceptions Index 2024*. <https://www.transparency.org/en/cpi/2024>
99. United Nations. (2019). *World urbanization prospects 2022: Highlights*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. <https://population.un.org/wup/>
100. Vaino, M. (2021, 5. oktoober). Ääremaastumine on ka julgeolekuküsimus. *ERR*. <https://www.err.ee/1608528736/maarja-vaino-aaremaastumine-on-ka-julgeolekukusimus>
101. Vandenbroucke, F., & Rinaldi, D. (2015). *Social inequalities in Europe – The challenge of convergence and cohesion*. Vision Europe Summit Consortium. <https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2020/08/pp147socialinequalitiesvesrinaldivandenbrouckejdidec2015.pdf>
102. Võrumaa Arenduskeskus. (2024). *2023. aasta tegevuskava täitmise aruanne*. https://vorumaa.ee/wp-content/uploads/2024/05/Arenduskeskuse-noukogu-otsus-nr-1-1.1_4-hinnangu-andmine-arenduskeskuse-tegevustele.pdf
103. Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. Academic Press.
104. Wallerstein, I. (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Duke University Press.
105. Warner, M. E. (2011). Club goods and local government. *Journal of the American Planning Association*, 77(2), 155–166. <https://doi.org/10.1080/01944363.2011.567898>
106. Williams, A. M., Baláž, V., & Wallace, C. (2004). International labour mobility and uneven regional development in Europe: Human capital, knowledge and entrepreneurship. *European Urban and Regional Studies*, 11(1), 27–46. <https://doi.org/10.1177/0969776404039140>
107. World Bank. (2021). *Economic and social development along the urban-rural continuum: New opportunities to inform policy*. Washington, DC: World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/460501629739802690/pdf/Economic->

[and-Social-Development-along-the-Urban-Rural-Continuum-New-Opportunities-to-
Inform-Policy.pdf](#)

LISAD

Lisa 1. Setomaale kohanduvate ettevõtlustoetuste tabel 2025

Toetuse Nimi	Eesmärk	Toetussumma (€)	Omafin (%)	Allikas	Link
Setomaa programm	Toetada Setomaa kultuuri, ettevõtlust ja piirkonna arengut.	3200-32,000	15%	RTK	https://vo.rumaa.ee/projekt/setomaa-programm/
Kagu-Eesti programm	Arendada Kagu-Eesti majandust ja parandada elukvaliteeti.	kuni 60,000	25%	RTK	https://vo.rumaa.ee/kagu-eeesti-programm/
Setomaa Edendüsfond	MTÜ Setomaa Liit juures asuv Setomaa edendüsfond (SEF) on loodud rahaliste vahendite sihipärase kogumiseks ja sihtotstarbelise jagamiseks, et innustada Setomaal elavaid inimesi, tegutsevaid ettevõtjaid ja külakogukondasid teostama oma häid ideid, mis arendavad elu Setomaal.	Kuni 10000	0%	MTÜ Setomaa Liit	https://www.setomaa.ee/kogukond/teemav-eeb/sef/taotlejale
EIS'i ettevõtlustoetused	Innovatsiooni ja tehnoloogiatega kasutamise edendamine ettevõtetes. Ettevõtete konkurentsivõime parandamine	Varieeruv	Varieeruv	EIS	https://eis.ee/ari-arendam

NÄITEL

					ine/raha stus/
LEADER programm	Maapiirkondade ettevõtluse ja kogukondade edendamine.	kuni 75,000	10–50%	Kohalik Piiri-veere Liidri tegevus- grupp	<a href="https://www.piiriveere.ee/toetus-
taotlejal
e">https://w ww.piiri veere.ee/ et/toetus e- taotlejal e
Maa- piirkonna ettevõtjate konkurentsi võime suurendamise investeeringutoe tus 2024	Suurendada maapiirkonnas püsivalt tegutsevate ettevõtjate konkurentsivõimet ning seeläbi luua võimalusi uute atraktiivsete töökohtade loomiseks maapiirkondades.	10,000–200,000	15-40%	PRIA	<a href="https://www.pria.ee/toetus
ed/konk
urentsiv
oime-
suurend
amise-
investee
ringutoe
tus">https://w ww.pria. ee/toetus ed/konk urentsiv oime- suurend amise- investee ringutoe tus
Põllumajandus- ja metsandusvaldk onna toetused	Põllumajandus- ja metsandusvaldkonna ettevõtluse arendamine ning konkurentsivõime parandamine	Varieeruv	Varieeruv	PRIA	<a href="https://www.pria.ee/toetus
ed/pollu
d-ja-
metsand
us">https://w ww.pria. ee/toetus ed/pollu d-ja- metsand us
Loomade ja kalanduse toetused	Põllumajandusloomade ja kalanduse valdkonna ettevõtluse arendamine ja konkurentsivõime parandamine	Varieeruv	Varieeruv	PRIA	<a href="https://www.pria.ee/toetus
ed/loom
ad-ja-
kalandus">https://w ww.pria. ee/toetus ed/loom ad-ja- kalandus

NÄITEL

Lisa 2. Järelduste ja soovituste ülevaade

PEST-m õõde	Järeldus	Lahenduse nimi	Lühiselgitus	Allikas	Kellele on soovitus?
P	Piiratud KOV-tulubaas kahandab investeeringu-võimet ja süvendab sõltuvust tasandusfondist.	Tulumaksu jagamise	Setomaa vald saaks võiks saada suurema osa kohalikust tulumaksust, mis muidu laekub riigieelarvesse. See omakorda motiveerib KOV'd kohalikku ettevõtlust veelgi enam toetama.	Emp. intervjuud Intervju eeritavad 1 ja 5	Rahandusmi n + Setomaa vald
P	Kaitsekulutuste prioriseerimine surub tsiviil-taristu tagaplaanile.	Kaitse+KOV kaasfinants-mudel	Iga euro, mis riik investeerib kaitsevaldkonda Setomaal, tooks automaatselt teatud summa lisaraha valla teede ja side-taristu parandamiseks. Nii seotaks kaitsekulutused otseselt kohaliku tsiviiltaristu arendamisega, et julgeolekuinvesteeringud toetaksid ka igapäevaelu.	Teooria 2.2.; Emp. Intervjueerita v 5	SIS/Kaitsem in + KOV
P	Bürokraatiline killustatus takistab mikro-KOV ja VKE projektitaotlusi.	“Üks aken” projektikeskused	Projektikeskus „Üks aken“ koondab kõik taotlusvormid ja nõustamise ühte kohta, nii et ettevõtjal või vallahaldajal tuleb andmed esitada vaid korra. See vähendab hinnanguliselt bürokraatiat ja paberikulu umbes 60 %, sest eri ministriumide ja fondide vahelise asjaajamise teeb nüüd ära üks teenus.	Teooria 2.1; Emp. Intervjueerita v 2	MTÜ Setomaa Liit + Võrumaa arenduskeskus
P	Riskipremia tõstab piiräärses kinnisvara puhul kapitalikulu ja kinnisvara tagatisväärtus on madal.	Mikrolaenu- & käendus-fond	Valla ja KredExi ühine mikrofond garanteerib osa väikeettevõtja laenust, vähendades panga nõutavat tagatist tavapärasest. Tänu sellele garantiile saavad laenusaajad	Emp. Intervjueerita v 8	KredEx + Setomaa vald

NÄITEL

			intressi madalamaks, mis teeb piirialas investeerimise soodsamaks. Lisaks võimaldab lisatagatis soetada kinnisvara Setomaal, mille tagatisväärtus ei ole piisav laenu saamiseks.		
P	Setomaa ettevõtlusvisiooni ei ole piisavalt kommuniqueeritud erinevate huvigruppidega, mistõttu ei ole kohalikud ettevõtjad ja elanikud hästi mobiliseeritud ühise suuna teenistusse.	Visiooni tutvustamise kampaania	Korraldada süsteemne visiooni tutvustamise kampaania läbi avalike arutelude, koostööseminaride ja visualiseeritud strateegia leviku. Kaasata erinevad osapooled (ettevõtjad, MTÜd, vallaametnikud, noored) visiooni viimistlemisse ja levitamisse.	Emp intervjueeritav 1	Setomaa vallavalitsuse arendusosakond ja turundusagentuur
P	Setomaa vallal on hetkel liigne halduskoormus ja ülesannete rohkus, millele lisandub piiratud tööjõu ja vajalike spetsialistide nappus. Selle tõttu jääb projektide elluviimise võimekus piiratud ja aeglane.	Projektijuhtimise võimekuse tugevdamine	Tugevdada valla projektijuhtimise võimekust läbi uute töökohtade loomise (projektikoordinaator, arendusjuht), lihtsustada sisemisi protsesse ning kaasata väliseid koostööpartnereid või MTÜsid konkreetsete ülesannete täitmisel. Samuti suurendada koostööd maakondlike arenduskeskuste ja ülikoolidega, et kaasata praktikante ja eksperte.	Autorid	Setomaa Vallavalitsus
P	Antud töö käigus käsitletud probleemid ja arengutakistused vajavad kogukonna ühismõtlemist ja strateegilist fookust.	Ideekorje ja mõttetalgud	Korraldada ideekorje- ja mõttetalgud, mis lähtuvad käesoleva töö järeldustest ja probleemidest. Kaasata kohalikud inimesed, ettevõtjad, eksperdid ja noored, et ühiselt leida uusi lahendusi ning kujundada järgmist sammu Setomaa ettevõtluskeskkonna arendamisel.	Autorid	Setomaa liit ja KOV
E	Kõrged energia & sisend-kulud	Energia-ühistu fikseeritud hind	Kohalik energia-ühistu ehitab päikesepargi ja	Teooria 2.2.; Emp. Intervjueeritav 5	Energia-ühistu + Elering

NÄITEL

	vähendavad marginaale.		akusalvesti, mis võimaldab liikmetel osta elektrit kindla hinnaga ja märgatavalt madalamalt kui tüüpiline börsihind. See fikseeritud hind vähendab ettevõtjate ning majapidamiste energiakulusid ja stabiliseerib äriplaane isegi hinnakõikumiste perioodil.		
E	Venemaa turu kadumine kärpis ekspordi- ja turismikäivet.	Baltic Inner Market müügikonsortium	Regionaalne ekspordikonsortium ühendab Setomaa toidutootjad ja käsitöväikefirmad ühe brändi alla, korraldab ühise ladustamise ning distributsiooni Läti ja Leedu jaeketidesse ja e-poodidesse.	Emp. Intervjuerita v 2	EAS klaster-programm + ettevõtjad
E	SME digiturunduse ja ekspordi-pädevuse puudus piirab müüki.	Seto Export Academy	Kuuekuuline Seto Export Academy pakub praktilisi töötubasid e-poe platvormide (Shopify, Amazon, Etsy) seadistamisest kuni AI-turunduse, ekspordiloogetika ja hinnakalkulatsioonideni	Emp. oskuste anal.	EIS/EAS + Võru TTK
E	Elektrivõrgu piirvõimsus blokeerib uued tootmisliinid.	Elektrivõrgu tugevdamine ja microgrid	Uus liin ja microgrid lisavad piirkonna võrku täiendavat võimsust. See vähendab pingelangusi ja tagab tööstusettevõtetele stabiilse, katkestustevaba elektri.	Teooria 2.2.; Emp. Intervjuerita v 5	Elering + vald
E	UNESCO suitsusauna bränd tõstab rahvusvahelist nähtavust.	Seto Sauna Week	Talvine suitsusaunafestival pikendab turismihooaega ja meelitab külastajaid väljaspool suve. Üritus põimib traditsioonilised saunarituaalid, kohaliku toidu ja kultuuriprogrammi,	Autorid	MTÜ Seto Turism + Visit EE

NÄITEL

			tõstes piirkonna rahvusvahelist tuntust.		
E	Üle 30 % energiavajaduse t Setomaal tuleb taastuenergiaallikatest.	Green Seto investoripäev	Investoripäev ühendab rohetechnoloogia fonde ja start-up'e Setomaal toimuval üritusel. Sündmus loob kontakte, et kiirendada koostööpiloote ja näidata piirkonda rohevõimeka testkeskkonnana.	Autorid	KOV, Setomaa liit MTÜ
E	Setomaal on suur potentsiaal saada põllumajanduslikuks mahepiirkonnaks	100 % Mahe-Setomaa	Setomaa võiks areneda Eesti esimeseks 100% mahepiirkonnaks, mis eeldab kohalike põllumajandustootjate kollektiivset otsust ja ühist visiooni. mahetoodete turul.	Autorid	KOV
S	Madal palgatase & kvalifikatsioonivahed vähendavad atraktiivsust.	Töajõu rotatsioon + õppelaenu kustutus	Spetsialist saab töandjapoolse palgatoetuse ja eluaseme starditoet, kui ta liitub Setomaa rotatsiooniskeemiga. Meede toob piirkonda kvalifitseeritud töajõudu ja aitab tasandada palgavaheid.	Emp. töajõu peatükk	HTM + Töotukassa
S	Info- ja kontaktinappus uutele tulijatele.	“Sisseviskaja” onboarding-teenus	Sisseviskaja on vallapoolne concierge, kes tervitab uued tulijad ning aitab leida ajutise elukoha ja vajalikud teenused. Ta juhendab läbi bürokraatia ja tutvustab kohalikke kontakte, et kohanemine kulgeks sujuvalt.	Emp. Intervjueeritav 4 ja Autorid	KOV
S	Tugev vabatahtlike kogukond.	Kogukonna platvorm	Veebirakendus koondab talgud ja teenetevahetuse, vähendades projektide rahalist kulukoormust ja tugevdades kogukonna sidusust.	Autorid	Kohaliku kogukonna MTÜ'd ja KOV
S	Suitsusauna traditsioon on digitaalselt	Online Sauna Masterclass	Veebipõhine videokursus tutvustab suitsusauna rituaale ja	Autorid	Kohalik saunakogukond ja MTÜ

NÄITEL

	skaleeritav sellel on piirkonda tutvustav mõju.		turvalist saunatamist rahvusvahelisele publikule. Digitaalne formaat laiendab sihtrühma ja loob püsiva tuluallika kohaliku kultuuri hoidmiseks.		Setomaa Turism
T	Kuigi Setomaa suurematesse sõlmpunktidest on valguskaablid jõudnud, takistab ühenduste kallidus taludesse vedamist, mistõttu pole piirkond kujunenud atraktiivseks kaugtöö sihtkohaks.	Setomaa 5G Julgeoleku võrk	Lahendusena rajatakse piirkonda täiendavad 5G mastid, mis pakuvad kiiret ja stabiilset internetiühendust madalamate investeeringukuludega kui valguskaabli otseühendused igasse tallu. Taristu arendamist toetatakse julgeolekuinvesteeringutena, mis parandavad nii ühenduse kvaliteeti kui ka piirkonna üldist turvalisust.	Intervjueeritav 2 ja Autorid	KOV ja Siseministerium
T	Puhas loodus ja tervislik elukeskkond loovad tugeva kontrasti linnapõhisele töökeskkonnale ning eeldused rahu- ning taastumisturismiks ja kaugtöö-retreat'ideks.	Setomaa Health & Nature Trails	Teemapõhised elustiilitervise paketid on ühendatud kaugtöö sõlmpunktidega, pakkudes külastajale terviklikku heaolu- ning tööelamust ja pikendades madalhooaja tulu.	Autorid	MTÜ Seto Turism + kohalikud turismiettevõtted

Allikas: autori koostatud

Summary

ENTREPRENEURSHIP IN PERIPHERAL AREAS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES ILLUSTRATED BY THE CASE OF SETOMAA

Lauri Mäesepp and Kaimo Aljas

This master's thesis explores the development potential and barriers to entrepreneurship in peripheral areas, with a case study focused on the Setomaa region in southeastern Estonia. Peripheral areas are characterized by both geographical and socio-economic distance from urban centers and typically suffer from low population density, weak infrastructure, and limited access to public services. The objective of the thesis is to analyze the entrepreneurial environment in Setomaa, identify its key influencing factors, and propose recommendations for supporting sustainable business development in peripheral regions.

The theoretical part reviews the historical and conceptual development of peripherality and marginalization, emphasizing long-term processes such as industrialization, urbanization, and globalization. In Estonia, peripheralization has been especially pronounced in southeastern regions like Setomaa, where demographic decline, youth outmigration, and economic stagnation have posed serious challenges to entrepreneurship.

The empirical analysis applies the PEST framework to assess the entrepreneurial environment of Setomaa across political, economic, social, and technological dimensions. The findings highlight several limiting factors: restricted local fiscal capacity, fragmented funding mechanisms, and geopolitical tensions (especially due to the Russia–Ukraine war), which increase perceived investment risks. Economically, the prevalence of small enterprises, limited investment flows, and poor access to external markets constrain growth. Socially, challenges include an aging population, low generational renewal, and underdeveloped infrastructure. Technologically, the region suffers from insufficient digital skills, outdated digital infrastructure, and unreliable electricity supply.

One of the key conclusions is that supporting entrepreneurship in peripheral areas cannot rely on a uniform, centralized policy approach. Instead, regionally adaptive and flexible strategies are needed. In the case of Setomaa, strengthening micro-enterprises, promoting local initiatives, and improving networking and institutional capacity are crucial.

Enhancing transport connections and digital infrastructure, while tailoring support schemes to the specific needs of geographically remote and economically disadvantaged areas, is essential.

The thesis concludes that although entrepreneurship in peripheral regions faces persistent obstacles, untapped potential remains. Setomaa exemplifies how culturally and ecologically unique areas, if supported by smart policy and strong local engagement, can become sustainable and innovative economic environments. This study provides a comprehensive understanding of the specific challenges and unrealized opportunities of entrepreneurship in peripheral regions and offers practical insights for regional policymakers, local governments, and development agencies—emphasizing the importance of incorporating peripheral development into broader national strategic frameworks.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Meie, Lauri Mäesepp ja Kaimo Aljas

(autori nimi)

anname Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) meie loodud teose
____ ETTEVÕTLUS ÄÄREMAAL: VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED
SETOMAA NÄITEL

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Kaasprofessor Eneli Kindsiko

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

*Lauri Mäesepp
Kaimo Aljas
21.05.2025*